PROGRAM NAUCZANIA WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE W SZKOLE PODSTAWOWEJ „DZIŚ I JUTRO”

Barbara Furman

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o.

Spis treści

I. Ogólna charakterystyka programu nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie*
II. Podstawa programowa
III. Cele kształcenia i wychowania
IV. Rozkład materiału nauczania z odniesieniami do podstawy programowej
V. Zakładane osiągnięcia uczniów
VI. Procedury osiągania celów edukacyjnych
VII. Materiały pomocnicze

I. Ogólna charakterystyka programu nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie*

Program nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie* przeznaczony jest do nauczania w szkole podstawowej. Jego struktura i założenia są zgodne z obowiązującą podstawą programową z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (Dz.U. 2017 r., poz. 356).
Treści nauczania uporządkowano rzeczowo, dzieląc je na sześć grup tematycznych (rozdziałów):
1. Życie społeczne
2. Prawo i prawa człowieka
3. Społeczność lokalna i regionalna
4. Wspólnota narodowa
5. Polska państwem demokratycznym
6. Sprawy międzynarodowe

Treści nauczania w obrębie rozdziałów podzielono na tematy, które będzie można dostosować do jednej lub dwóch jednostek lekcyjnych.
Podczas przygotowywania programu nauczania położono nacisk nie tylko na proces kształtowania wiedzy i umiejętności wynikających z treści podstawy programowej, lecz także na kształtowanie postaw i wartości. Naszym celem jest wychowanie świadomego obywatela, troszczącego się o życie i dobro zarówno swoje i swoich bliskich, jak również lokalnej i regionalnej społeczności, wspólnoty etnicznej i państwa. Patrioty, który zna i szanuje tradycje narodowe oraz potrafi współtworzyć otaczającą nas rzeczywistość, człowieka – wzorem najwybitniejszych przedstawicieli narodu – odpowiedzialnego, aktywnego, przedsiębiorczego, solidarnego, roztropnego, tolerancyjnego i odważnego.
Program nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie* bazuje na wieloletnim doświadczeniu twórców materiałów dydaktycznych wydawnictwa Nowa Era oraz na współpracy z nauczycielami. Stanowi połączenie sprawdzonych w praktyce rozwiązań i najnowszych tendencji edukacyjnych. Synteza tradycji i nowoczesności jest szansą na sukces edukacyjny naszych uczniów.

II. Podstawa programowa

WSTĘP

Wiedza o społeczeństwie to przedmiot interdyscyplinarny korzystający w szkole podstawowej z dorobku nauk społecznych (socjologii, nauk o polityce i elementów: nauk o poznaniu i komunikacji społecznej, psychologii, ekonomii i nauk prawnych) oraz elementów nauk humanistycznych (kulturoznawstwa i etnologii). Przedmiot bazuje także na wiedzy i umiejętnościach uczniów z zakresu języka polskiego, historii i geografii.

Cele kształcenia (wymagania ogólne) przedmiotu zostały sformułowane dla czterech obszarów: wiedza i rozumienie; wykorzystanie i tworzenie informacji; rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów; komunikowanie i współdziałanie. Realizacja celów i treści kształcenia ma służyć kształtowaniu postaw obywatelskich i prowspólnotowych uczniów. Treści te skonstruowano według koncepcji kręgów środowiskowych – od pierwotnych grup społecznych przez społeczność lokalną i regionalną, wspólnotę narodową i państwową, aż do społeczności międzynarodowej.

CELE KSZTAŁCENIA – WYMAGANIA OGÓLNE

I. Wiedza i rozumienie. Uczeń:

1. *wyjaśnia podstawowe prawidłowości życia społecznego, w tym funkcjonowania grup społecznych oraz społeczności lokalnej i regionalnej oraz wspólnoty etnicznej i państwowej;*
2. *uzasadnia znaczenie procedur demokratycznych i stosuje je w życiu szkoły oraz grup, w których uczestniczy;*
3. *wyjaśnia znaczenie aktywności obywatelskiej;*
4. *przedstawia zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej i podstawowe organy władz publicznych;*
5. *ma podstawową wiedzę na temat praw człowieka, środków masowego przekazu oraz wybranych spraw międzynarodowych;*
6. *wykorzystuje swą wiedzę do interpretacji wydarzeń życia społecznego, w tym publicznego.*

II. Wykorzystanie i tworzenie informacji. Uczeń:

1. *znajduje informacje na temat życia społecznego, w tym publicznego;*
2. *wykorzystuje informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat wydarzeń z życia społecznego, w tym publicznego.*

III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów. Uczeń:

1. *rozpoznaje własne potrzeby i potrzeby innych;*
2. *wyjaśnia związek między godnością a prawami, które mu przysługują;*
3. *przedstawia własne prawa i obowiązki;*
4. *powiększa treść własnej tożsamości lokalnej, regionalnej, etnicznej i obywatelskiej;*
5. *rozpoznaje przypadki łamania praw w swoim otoczeniu;*
6. *argumentuje zasadność postaw obywatelskich – m.in. odpowiedzialności, troski o dobro wspólne i tolerancji;*
7. *rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.*

IV. Komunikowanie i współdziałanie. Uczeń:

1. *komunikuje się w sprawach życia społecznego, w tym publicznego, oraz dyskutuje i przedstawia własne argumenty w wybranych sprawach tego typu;*
2. *rozpoznaje przypadki wymagające postaw asertywnych;*
3. *współpracuje z innymi – dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich;*
4. *wykazuje konieczność współdziałania w życiu społecznym i wyjaśnia istotę samorządności;*
5. *korzysta z prostych procedur oraz z możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego – wskazuje, gdzie załatwić proste sprawy urzędowe.*

TREŚCI NAUCZANIA – WYMAGANIA SZCZEGÓŁOWE

I. Społeczna natura człowieka. Uczeń:

1. *uzasadnia, że człowiek jest istotą społeczną; wyjaśnia znaczenie potrzeb społecznych człowieka (kontaktu, przynależności, uznania);*
2. *wymienia cechy grup społecznych; charakteryzuje grupę koleżeńską i grupę nastawioną na realizację określonego zadania; uzasadnia, że efektywna współpraca przynosi różne korzyści;*
3. *rozpoznaje sytuacje wymagające podjęcia decyzji indywidualnej i grupowej; wyjaśnia i stosuje podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji;*
4. *podaje przykłady trudnych społecznie sytuacji, w których należy zachować się asertywnie; uzasadnia, że można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań innych ludzi lub przeciwstawić się im;*
5. *uzasadnia, że konflikt w grupie może wynikać z różnych przyczyn (sprzeczne interesy, inne cele); przedstawia sposoby rozwiązywania konfliktów oraz analizuje ich zalety i wady.*

II. Rodzina. Uczeń:

1. *charakteryzuje rodzinę jako grupę społeczną; przedstawia rolę rodziców i osób starszych w rodzinie; analizuje wartości ważne dla jego rodziny;*
2. *analizuje wpływ, jaki rodzina wywiera na dzieci; przedstawia prawa i obowiązki dzieci w rodzinie;*
3. *wyjaśnia, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe; wymienia główne źródła jego dochodów i kategorie wydatków, planuje jego budżet.*

III. Szkoła i edukacja. Uczeń:

1. *przedstawia funkcje szkoły;*
2. *charakteryzuje klasę szkolną i życie szkolnej społeczności; przedstawia działania samorządu uczniowskiego;*
3. *wymienia prawa i obowiązki ucznia; rozpoznaje przypadki naruszania praw uczniów oraz pracowników szkoły; przedstawia sposoby dochodzenia praw, które zostały naruszone.*

IV. Prawa człowieka. Uczeń:

1. *uzasadnia, że godność człowieka jest podstawą różnych systemów moralnych; wyjaśnia, że jest ona źródłem powszechnych, przyrodzonych, nienaruszalnych i niezbywalnych wolności i praw człowieka; analizuje sformułowania preambuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka;*
2. *wykazuje różnice między prawami a wolnościami człowieka (na przykładzie praw i wolności osobistych zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej);*
3. *wymienia prawa dzieci i analizuje przepisy Konwencji o prawach dziecka;*
4. *podaje przykłady działań Rzecznika Praw Dziecka;*
5. *wymienia prawa i wolności polityczne zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej; wykazuje, że dzięki nim człowiek może mieć wpływ na życie publiczne;*
6. *wykazuje, że prawa człowieka muszą być chronione; wyjaśnia rolę Rzecznika Praw Obywatelskich i podaje przykłady jego działań;*

7. *przedstawia przykłady działań organizacji pozarządowych na rzecz ochrony praw człowieka; uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się zjawiskom braku tolerancji wobec różnych mniejszości.*

V. Nieletni wobec prawa. Uczeń:

1. *rozpoznaje zachowania związane z przemocą fizyczną i psychiczną, w tym werbalną, wobec siebie i innych; wymienia osoby i instytucje, które należy powiadomić w takich sytuacjach;*
2. *przedstawia korzyści i zagrożenia wynikające z korzystania z zasobów Internetu; rozpoznaje przemoc w cyberprzestrzeni i wyjaśnia, jak należy na nią reagować;*
3. *wyjaśnia, na jakich zasadach nieletni odpowiadają za popełnienie wykroczeń i przestępstw;*
4. *przedstawia uprawnienia policjantów i funkcjonariuszy innych służb porządkowych oraz swoje prawa w kontakcie z tymi służbami.*

VI. Społeczność lokalna. Uczeń:

1. *wymienia zadania samorządu gminnego;*
2. *przedstawia, jak zorganizowany jest urząd gminy (miasta/dzielnicy);*
3. *wymienia organy stanowiące i wykonawcze w gminie (mieście/dzielnicy); przedstawia, jak są one wybierane i jak mogą zostać odwołane; podaje uprawnienia tych organów;*
4. *podaje, kto pełni funkcje wójta/burmistrza/prezydenta miasta i przewodniczącego rady gminy/miasta; znajduje w mediach lokalnych informacje na temat publicznych działań osób pełniących funkcje w organach samorządu terytorialnego;*
5. *znajduje i przedstawia informacje na temat swojej gminy, wydarzeń i postaci z jej dziejów;*
6. *rozpoznaje problemy społeczne swojej społeczności lokalnej (np. wynikające z sytuacji demograficznej, gospodarczej, infrastrukturalnej); formułuje sądy dotyczące tych problemów.*

VII. Społeczność regionalna. Uczeń:

1. *znajduje i przedstawia podstawowe informacje o swoim regionie, wydarzenia i postaci z jego dziejów; lokalizuje własne województwo i powiaty wchodzące w jego skład oraz pozostałe województwa;*
2. *wymienia przykładowe zadania samorządu powiatowego i województwa;*
3. *wymienia organy stanowiące i wykonawcze samorządu powiatowego i województwa; przedstawia, jak są one wybierane i jak mogą zostać odwołane; podaje zadania tych organów;*
4. *przedstawia tradycje i zwyczaje swojej społeczności regionalnej.*

VIII. Wspólnoty narodowe/etniczne i ojczyzna. Uczeń:

1. *wyjaśnia, co oznacza być Polakiem lub członkiem innej wspólnoty narodowej/ etnicznej oraz co łączy człowieka z ojczyzną – Polską; przedstawia te więzi na własnym przykładzie;*
2. *wyjaśnia, czym obywatelstwo różni się od narodowości; wymienia konstytucyjne obowiązki obywatela;*
3. *analizuje symbole Rzeczypospolitej Polskiej; wyjaśnia, czym powinna przejawiać się postawa patriotyczna młodego i dorosłego człowieka;*
4. *wymienia mieszkające w Polsce mniejszości narodowe i etniczne, grupę posługującą się językiem regionalnym oraz grupy migrantów (w tym uchodźców) i lokalizuje miejsca ich zwartego*

zamieszkiwania; przedstawia – za Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej – prawa przysługujące etnicznym grupom mniejszościowym;
5. *uzasadnia, że można pogodzić różne tożsamości społeczno-kulturowe (regionalną, narodową/ etniczną, państwową/ obywatelską, europejską); rozpoznaje przejawy ksenofobii, w tym rasizmu, szowinizmu i antysemityzmu, oraz uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom.*

IX. Udział obywateli w życiu publicznym – społeczeństwo obywatelskie. Uczeń:

1. *podaje cnoty obywatelskie (odpowiedzialność, troska o dobro wspólne, aktywność, przedsiębiorczość, solidarność, roztropność, tolerancja, odwaga cywilna); wykazuje, odwołując się do działań wybitnych Polaków, znaczenie ich urzeczywistnienia dla pożytku publicznego;*
2. *przedstawia cele i formy działań organizacji pozarządowych aktywnych w społeczności lokalnej i regionie; wykazuje, że działalność tego typu prowadzi do realizacji różnorodnych potrzeb;*
3. *przedstawia cele i przykłady działania organizacji społecznych skupiających młodych ludzi w Polsce; wyjaśnia ideę wolontariatu i przedstawia formy działalności wolontariuszy;*
4. *przedstawia formy wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych, przykłady realizacji lokalnych inicjatyw mieszkańców finansowanych z budżetów obywatelskich oraz przedsięwzięć podejmowanych przez młodzieżowe rady gminy/miasta;*
5. *uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym; rozpoznaje przejawy ich łamania i podaje skutki takich działań.*

X. Środki masowego przekazu. Uczeń:

1. *przedstawia funkcje i rodzaje środków masowego przekazu; wyjaśnia znaczenie środków masowego przekazu dla wolności słowa;*
2. *znajduje w mediach wiadomości na wskazany temat; odróżnia informacje o faktach od komentarzy i opinii; wyjaśnia, na czym powinna polegać rzetelność dziennikarzy;*
3. *wskazuje cele kampanii społecznych; analizuje materiały z wybranej kampanii tego rodzaju;*
4. *wykazuje znaczenie opinii publicznej; znajduje w Internecie komunikaty z badań opinii publicznej oraz odczytuje i interpretuje proste wyniki takich badań.*

XI. Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:

1. *wymienia podstawowe cechy i funkcje państwa; wyjaśnia, czym zajmuje się władza państwowa;*
2. *wyjaśnia zasadę suwerenności narodu; przedstawia sprawy, które mogą być poddane pod referendum;*
3. *wyjaśnia zasadę przedstawicielstwa (demokracji pośredniej); przedstawia zasady wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasady działania i najważniejsze kompetencje izb parlamentu;*
4. *wyjaśnia zasadę pluralizmu politycznego; wymienia partie polityczne, których przedstawiciele zasiadają w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia cele działania partii politycznych oraz wykazuje, że konkurują one w życiu publicznym; znajduje informacje na temat działań wybranej partii (jej struktur regionalnych lub centralnych);*
5. *wyjaśnia zasadę republikańskiej formy rządu; przedstawia sposób wyboru i podstawowe kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej; znajduje informacje o działaniach urzędującego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;*

6. *wyjaśnia zasadę państwa prawa, w tym zasady niezależności sądów i niezawisłości sędziów; wyjaśnia zasadę dwuinstancyjności postępowania sądowego;*
7. *wyjaśnia zasadę konstytucjonalizmu; podaje szczególne cechy konstytucji; znajduje w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przepisy dotyczące wskazanej kwestii; podaje kompetencje Trybunału Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej;*
8. *wyjaśnia zasadę trójpodziału władzy; objaśnia konieczność poparcia większości sejmowej dla Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej (bądź jej działań); przedstawia podstawowe kompetencje Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej; podaje imię i nazwisko urzędującego prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej; wykazuje, że decyzje podejmowane w wybranym ministerstwie mają wpływ na życie jego rodziny.*

XII. Sprawy międzynarodowe. Uczeń:
1. *wymienia cele i przejawy działania Organizacji Narodów Zjednoczonych i Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego;*
2. *wymienia cele działania Unii Europejskiej; przedstawia podstawowe korzyści związane z obecnością Polski w Unii Europejskiej dla pracowników i osób podróżujących; znajduje informacje o wykorzystaniu funduszy unijnych w swojej gminie lub swoim regionie;*
3. *przedstawia działalność Polski w Organizacji Narodów Zjednoczonych, Unii Europejskiej i Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego;*
4. *formułuje sądy w sprawach wybranych problemów społecznych współczesnego świata; rozważa propozycje działań w kierunku poprawy warunków życia innych ludzi na świecie.*

WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI
Nadrzędnemu celowi kształcenia w zakresie wiedzy o społeczeństwie – kształtowaniu postaw obywatelskich i prowspólnotowych – sprzyjać ma nabywanie wiedzy i rozwijanie umiejętności dotyczących kolejnych kręgów środowiskowych, z którymi styka się uczeń: od rodziny i szkoły przez wspólnotę lokalną i regionalną, aż do wspólnoty narodowej, państwowej i międzynarodowej. Kształcenie to ma umożliwiać rozwój umiejętności refleksyjnej obserwacji otaczającej rzeczywistości społecznej, w tym życia publicznego. Konieczna jest taka realizacja treści nauczania, aby uczniowie rozumieli przydatność poszczególnych zagadnień w codziennym życiu człowieka – członka poszczególnych grup i wspólnot społecznych. Sprzyjać to ma rozwojowi umiejętności rozpoznawania i rozwiązywania prostych problemów w życiu społecznym. Kształcenie to ma także prowadzić do ugruntowania postaw szacunku dla dziedzictwa narodowego i ogólnoświatowego oraz ciekawości poznawczej, otwartości i tolerancji.
W nauczaniu wiedzy o społeczeństwie powinno się stwarzać sytuacje edukacyjne, w których uczeń stosuje i doskonali swoje kompetencje komunikacyjne i społeczne, w tym poszczególne metody autoprezentacji, rozwiązywania konfliktów i problemów, współdecydowania – np. w realizacji wymagań szczegółowych określonych w dziale I pkt 2–5 czy dziale III pkt 2. Ma ono także uświadomić uczniom ich własne prawa i obowiązki. Treści nauczania sformułowano tak, aby uczeń miał świadomość wpływu obywateli na życie publiczne – przy czym poza formami konwencjonalnymi uwypuklono także te niekonwencjonalne. Sprzyjać ma to kreowaniu aktywnych postaw w życiu społecznym, ale i brania odpowiedzialności za własne wybory i czyny.
W celu rozwijania umiejętności komunikacji i współdziałania powinno się stosować różne metody pracy grupowej, w tym uczniowskie projekty edukacyjne (każdy uczeń powinien uczestniczyć w dwóch

projektach – np. w realizacji wymagań szczegółowych określonych w dziale VI pkt 5 i dziale VII pkt 4). Należy także wykorzystywać różne formy dyskusji – np. w realizacji wymagań szczegółowych określonych w dziale VI pkt 6, dziale VIII pkt 5, dziale IX pkt 5 i dziale XII pkt 4.
W kształceniu kompetencji pozyskiwania, gromadzenia, porządkowania, analizy i prezentacji informacji o życiu społecznym, w tym publicznym, powinna być wykorzystywana technologia informacyjno-komunikacyjna. Istotne jest korzystanie ze stron internetowych instytucji publicznych, w tym organów samorządowych, organów władzy publicznej, czy organizacji społecznych. Niezbędna jest również praca z różnymi typami przekazu (np. interaktywnymi).
W miarę możliwości ważne byłoby również pozyskiwanie informacji w toku wycieczki edukacyjnej (w tym wirtualnej, wykorzystując dedykowane aplikacje) do wybranych instytucji np. do urzędu gminy (miasta/dzielnicy). Można także – za zgodą rady pedagogicznej i rodziców – realizować niektóre treści nauczania poprzez lekcje organizowane we współpracy z poradniami psychologiczno--pedagogicznymi, instytucjami oferującymi usługi poradnictwa zawodowego oraz organizacjami pozarządowymi.

III. Cele kształcenia i wychowania

Celem działań edukacyjnych podejmowanych przez nauczycieli wiedzy o społeczeństwie jest stworzenie warunków, które umożliwią uczniom:
• pozyskanie wiedzy niezbędnej do rozumienia podstawowych procesów społecznych, kulturowych i politycznych zachodzących w Polsce i na świecie,
• wykształcenie umiejętności, które pozwolą im stać się aktywnymi, odpowiedzialnymi członkami społeczności lokalnej i regionalnej, świadomymi członkami wspólnoty etnicznej oraz narodowej, a także dobrymi obywatelami RP,
• kształtowanie postaw budujących kapitał społeczny niezbędny do funkcjonowania współczesnego demokratycznego społeczeństwa,
• umacnianie wartości stanowiących fundament polskiego dziedzictwa narodowego.

WIEDZA

I. Funkcjonowanie społeczeństwa. Znajomość:
• więzi i relacji w rodzinie oraz innych grupach i społecznościach,
• ról społecznych pełnionych przez jednostkę,
• norm obowiązujących w społeczeństwie,
• sposobów podejmowania decyzji grupowych i rozwiązywania konfliktów,
• zasad asertywności,
• funkcji i znaczenia rodziny w społeczeństwie,
• reguł funkcjonujących w szkole,
• praw i obowiązków ucznia,
• podstawowych praw ekonomii przejawiających się w budżecie domowym,
• praw konsumenta.

II. Prawa i wolności człowieka i obywatela. Znajomość:
• najważniejszych dokumentów będących podstawą międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka,
• praw przysługujących dzieciom,
• konstytucyjnych praw i wolności człowieka i obywatela,

• polskiego systemu ochrony praw i wolności człowieka (Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka),
• największych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka,
• sposobów przeciwdziałania łamaniu praw człowieka i przemocy,
• najważniejszych reguł dbania o własne bezpieczeństwo w codziennym otoczeniu i w internecie,
• zasad odpowiedzialności karnej nieletnich,
• uprawnień głównych służb mundurowych i porządkowych.

III. Społeczność lokalna i regionalna, społeczeństwo obywatelskie. Znajomość:

• struktury samorządu w Polsce,
• podziału terytorialnego w Polsce,
• zasad funkcjonowania samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego
• form udziału obywateli w pracy samorządu (budżet obywatelski, rady gminy, rady dzielnicy),
• form aktywności typowych dla społeczeństwa obywatelskiego (petycje, protesty).

IV. Wspólnota narodowa. Znajomość:

• więzi i relacji łączących człowieka z jego wspólnotą etniczną, narodem, ojczyzną,
• symboli Rzeczypospolitej Polskiej,
• najważniejszych elementów polskiego dziedzictwa narodowego,
• konstytucyjnych praw i obowiązków obywatela RP,
• głównych wartości obywatelskich,
• czynników składających się na postawę patriotyczną,
• mniejszości zamieszkujących w Polsce i ich praw,
• największych skupisk Polonii na świecie,
• zasad tolerancji,
• zagrożeń związanych z nietolerancją, uleganiem stereotypom, ksenofobią, szowinizmem, rasizmem, antysemityzmem.

V. Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej, organizacje obywatelskie, środki masowego przekazu. Znajomość:

• cech i funkcji państwa demokratycznego,
• fundamentalnych zasad państwa demokratycznego,
• różnic między demokracją a autorytaryzmem i totalitaryzmem,
• form demokracji bezpośredniej i pośredniej,
• hierarchii aktów prawnych w Polsce,
• znaczenia i konstrukcji *Konstytucji RP* oraz głównych zasad ustrojowych w niej zawartych,
• kompetencji oraz funkcjonowania Sejmu i Senatu RP,
• zasad wyborów do Sejmu i Senatu RP,
• sposobu wybierania Prezydenta RP i jego uprawnień,
• sposobu konstruowania rządu i jego zadań,
• zasad działania sądów,
• roli i uprawnień sędziów, prokuratorów i obrońców,
• zadań trybunałów,
• rodzajów partii politycznych,
• systemów partyjnych,
• funkcjonowania systemu partyjnego w Polsce,
• największych polskich ugrupowań politycznych,
• zasad funkcjonowania organizacji obywatelskich,

• głównych zadań organizacji obywatelskich,
• zasad wolontariatu,
• najbardziej znanych organizacji młodzieżowych i ich zadań,
• kompetencji związków zawodowych,
• roli opinii publicznej w państwie demokratycznym,
• funkcji mass mediów w demokracji,
• rodzajów mediów,
• zasad etyki dziennikarskiej,
• różnic między faktami a opiniami,
• sposobów konstruowania kampanii społecznych,
• zasad świadomego korzystania ze współczesnych źródeł informacji.

VI. Sprawy międzynarodowe. Znajomość:
• zadań ambasadorów i konsulów,
• celów i zasad funkcjonowania ONZ, NATO, Unii Europejskiej,
• działań Polski podejmowanych w ramach ONZ, NATO, Unii Europejskiej,
• korzyści wynikających z członkostwa Polski w Unii Europejskiej,
• najważniejszych problemów współczesnego świata,
• pozytywnych i negatywnych skutków globalizacji,
• zagrożeń i wyzwań XXI wieku,
• skutków międzynarodowych konfliktów,
• przyczyn i konsekwencji terroryzmu,
• lokalizacji wybranych konfliktów na świecie.

UMIEJĘTNOŚCI

I. Znajdowanie i wykorzystywanie informacji na temat życia społecznego. Umiejętność:
• korzystania z różnych źródeł informacji, w tym technologii cyfrowej,
• selekcjonowania i oceny źródeł oraz zawartych w nich informacji,
• interpretowania prostych źródeł pisanych, ikonograficznych i statystycznych,
• oddzielania faktów od opinii, krytycznego analizowania informacji,
• rozpoznawania manipulacji i perswazji.

II. Tworzenie wypowiedzi. Umiejętność:
• konstruowania różnych form wypowiedzi ustnej i pisemnej,
• budowania argumentacji,
• występowania na forum, autoprezentacji,
• udziału w dyskusji.

III. Funkcjonowanie w grupie społecznej. Umiejętność:
• identyfikowania potrzeb własnych i innych ludzi,
• współdziałania przy realizacji zadań w ramach zespołów zadaniowych,
• podejmowania decyzji indywidualnych i grupowych,
• zachowania w sytuacjach konfliktowych,
• reagowania w przypadkach zagrożenia własnych praw i łamania prawa,
• przygotowania budżetu rodzinnego.

POSTAWY i WARTOŚCI:

• odwaga cywilna, samodzielność i niezależność myślenia, przedsiębiorczość,
• szacunek wobec polskiego dziedzictwa narodowego oraz siebie i innych,
• dążenie do kształtowania własnej tożsamości, w tym postawy patriotycznej,
• aktywny, świadomy udział w życiu klasy, szkoły, lokalnej społeczności oraz państwa,
• ponoszenie odpowiedzialności za swoje wybory i postępowanie,
• gotowość do poznawania siebie oraz otaczającej rzeczywistości.

IV. Rozkład materiału nauczania z odniesieniami do podstawy programowej

Rozkład materiału uwzględnia zapisy podstawy programowej z 2017 r. oraz zmiany z 2024 r., wynikające z uszczuplonej podstawy programowej. Szarym kolorem oznaczono treści, o których realizacji decyduje nauczyciel.

W związku z uszczupleniem przez MEN podstawy programowej, w rozkładzie materiału zmniejszyła się liczba godzin na realizację obowiązkowych zagadnień. Uzyskane w ten sposób dodatkowe godziny pozostają do dyspozycji nauczyciela w trakcie roku szkolnego. Zgodnie z założeniami MEN: *Ograniczony zakres treści nauczania – wymagań szczegółowych – da nauczycielom i uczniom więcej czasu na spokojniejszą i bardziej dogłębną realizację programów nauczania*.

Temat	Materiał nauczania	Podstawa programowa Treści nauczania – wymagania szczegółowe	Liczba godzin na realizację
ROZDZIAŁ I. ŻYCIE SPOŁECZNE			
1. Człowiek w społeczeństwie	**Wyjaśnienie pojęć:** - społeczeństwo, - potrzeby człowieka (naturalne i społeczne), - socjalizacja, - osobowość, - rola społeczna, - samorealizacja, - samoocena, - normy społeczne, - zdrowie psychiczne. **Przedstawienie:** - argumentów na poparcie twierdzenia, że człowiek jest istotą społeczną, - znaczenia potrzeb bezpieczeństwa, przynależności, uznania, samorealizacji i duchowych, - przykładowych ról społecznych, - rodzajów norm społecznych.	**Dział I.** Społeczna natura człowieka. Uczeń: **1)** uzasadnia, że człowiek jest istotą społeczną; wyjaśnia znaczenie potrzeb społecznych człowieka (kontaktu, przynależności, uznania);	**1**

2. Grupy społeczne	**Wyjaśnienie pojęć:** - grupa społeczna, - współpraca w grupie, - konflikt w grupie, - kompromis, - negocjacje, - mediacje, - arbitraż, - autorytet. **Przedstawienie:** - specyfiki i podziału grup społecznych, - korzyści z bycia w grupie, - sposobów podejmowania decyzji w grupie, - strategii postępowania podczas konfliktu, - sposobów rozwiązywania konfliktów, - warunków prowadzenia skutecznych negocjacji.	**Dział I.** Społeczna natura człowieka. Uczeń: **2)** wymienia cechy grup społecznych; charakteryzuje grupę koleżeńską i grupę nastawioną na realizację określonego zadania; uzasadnia, że efektywna współpraca przynosi różne korzyści; **3)** rozpoznaje sytuacje wymagające podjęcia decyzji indywidualnej i grupowej; wyjaśnia i stosuje podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji; **4)** podaje przykłady trudnych społecznie sytuacji, w których należy zachować się asertywnie; uzasadnia, że można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań innych ludzi lub przeciwstawić się im; **5)** uzasadnia, że konflikt w grupie może wynikać z różnych przyczyn (sprzeczne interesy, inne cele); przedstawia sposoby rozwiązywania konfliktów oraz analizuje ich zalety i wady.	**2**
3. Komunikacja i autoprezentacja	**Wyjaśnienie pojęć:** - dyskusja, debata, - asertywność. **Przedstawienie:** - zasad dyskusji i debaty, - warunków asertywności.	**Dział I.** Społeczna natura człowieka. Uczeń: **4)** podaje przykłady trudnych społecznie sytuacji, w których należy zachować się asertywnie; uzasadnia, że można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań innych ludzi lub przeciwstawić się im;	**1**
4. Życie rodzinne	**Wyjaśnienie pojęć:** - rodzina (dwupokoleniowa, wielopokoleniowa,	**Dział II.** Rodzina. Uczeń: **1)** charakteryzuje rodzinę jako grupę społeczną;	**1**

	poszerzona, zastępcza, patchworkowa), - władza rodzicielska, - urlop rodzicielski, - alimenty. **Przedstawienie:** - argumentów na poparcie twierdzenia, że rodzina jest podstawową grupą społeczną, - cech rodziny, - funkcji rodziny, - przykładowych wartości i czynników kształtujących szczęście rodzinne, - roli rodziców w rodzinie, - praw i obowiązków dzieci w rodzinie.	przedstawia rolę rodziców i osób starszych w rodzinie; analizuje wartości ważne dla jego rodziny; **2)** analizuje wpływ, jaki rodzina wywiera na dzieci; przedstawia prawa i obowiązki dzieci w rodzinie;	
5. Edukacja i praca	**Wyjaśnienie pojęć:** - społeczność szkolna, - samorząd uczniowski, - prawa ucznia. **Przedstawienie:** - funkcji szkoły, - zasad funkcjonowania szkolnej społeczności i samorządu uczniowskiego, - praw i obowiązków ucznia, - form przeciwdziałania naruszaniu praw uczniów oraz pracowników szkoły.	**Dział III.** Szkoła i edukacja. Uczeń: **1)** przedstawia funkcje szkoły; **2)** charakteryzuje klasę szkolną i życie szkolnej społeczności; przedstawia działania samorządu uczniowskiego; **3)** wymienia prawa i obowiązki ucznia; rozpoznaje przypadki naruszania praw uczniów oraz pracowników szkoły; przedstawia sposoby dochodzenia praw, które zostały naruszone.	**1**
6. Ekonomia na co dzień	**Wyjaśnienie pojęć:** - gospodarstwo domowe, - budżet, - dochody, wydatki, - ekonomia, - konsument, - reklamacja, - gwarancja. **Przedstawienie:** - funkcjonowania gospodarstwa domowego,	**Dział II.** Rodzina. Uczeń: **3)** wyjaśnia, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe; wymienia główne źródła jego dochodów i kategorie wydatków, planuje jego budżet.	**2**

	- zasad dyscypliny budżetowej, - struktury budżetu domowego, - zasad bycia świadomym konsumentem, - reguł bezpiecznych zakupów, - zadań urzędu rzecznika konsumentów i UOKiK, - sposobu złożenia reklamacji.		
Fakty i opinie			**1**
Podsumowanie i test			**1**
ROZDZIAŁ II. PRAWO I PRAWA CZŁOWIEKA			
1. Prawa człowieka	**Wyjaśnienie pojęć:** - prawa człowieka, - godność człowieka, - międzynarodowy system ochrony praw człowieka, - światowa konstytucja praw dziecka. **Przedstawienie:** - historii praw człowieka, - funkcji praw człowieka, - okoliczności uchwalenia i postanowień *Powszechnej deklaracji praw człowieka*, - cech praw człowieka, - genezy i treści *Konwencji o prawach dziecka*.	**Dział IV.** Prawa człowieka. Uczeń: **1)** uzasadnia, że godność człowieka jest podstawą różnych systemów moralnych; wyjaśnia, że jest ona źródłem powszechnych, przyrodzonych, nienaruszalnych i niezbywalnych wolności i praw człowieka; analizuje sformułowania preambuły *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*; **3)** wymienia prawa dzieci i analizuje przepisy *Konwencji o prawach dziecka*;	**1**
2. Katalog praw człowieka	**Wyjaśnienie pojęć:** - prawa i wolności, - kategorie praw człowieka (prawa i wolności: osobiste, polityczne, ekonomiczne, socjalne, kulturalne), - generacje praw człowieka. **Przedstawienie:** - poszczególnych kategorii praw człowieka,	**Dział IV.** Prawa człowieka. Uczeń: **2)** wykazuje różnice między prawami a wolnościami człowieka (na przykładzie praw i wolności osobistych zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej); **5)** wymienia prawa i wolności polityczne zawarte w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*; wykazuje, że dzięki nim	**1**

	- wolności oraz praw człowieka zagwarantowanych w *Konstytucji RP*, - zasad ograniczania praw i wolności człowieka w państwie demokratycznym, - generacji praw człowieka, - związku praw i wolności politycznych zagwarantowanych w *Konstytucji RP* z funkcjonowaniem demokracji.	człowiek może mieć wpływ na życie publiczne;	
3. Ochrona praw człowieka	**Wyjaśnienie pojęć:** - Rzecznik Praw Obywatelskich, - Rzecznik Praw Dziecka. **Przedstawienie:** - przyczyn łamania praw człowieka, - uprawnień i zadań Rzecznika Praw Obywatelskich, - kompetencji i działań Rzecznika Praw Dziecka, - wybranych organizacji pozarządowych działających na rzecz ochrony praw człowieka, - przykładowych inicjatyw organizacji pozarządowych na rzecz ochrony praw człowieka w Polsce i na świecie.	**Dział IV.** Prawa człowieka. Uczeń: **4)** podaje przykłady działań Rzecznika Praw Dziecka; […]; **6)** wykazuje, że prawa człowieka muszą być chronione; wyjaśnia rolę Rzecznika Praw Obywatelskich i podaje przykłady jego działań; **7)** przedstawia przykłady działań organizacji pozarządowych na rzecz ochrony praw człowieka; […].	**2**
4. Bezpieczeństwo nieletnich	**Wyjaśnienie pojęć:** - przemoc fizyczna, psychiczna, dręczenie, - społeczność internetowa, - uzależnienie od internetu, - cyberprzemoc, - cyberprzestępczość (oszustwa, wyłudzenia). **Przedstawienie:** - problemu przemocy i jej konsekwencji,	**Dział V.** Nieletni wobec prawa. Uczeń: **1)** rozpoznaje zachowania związane z przemocą fizyczną i psychiczną, w tym werbalną, wobec siebie i innych; wymienia osoby i instytucje, które należy powiadomić w takich sytuacjach; **2)** przedstawia korzyści i zagrożenia wynikające z korzystania z zasobów	**1**

	- sposobów przeciwdziałania przemocy, - wybranych instytucji, do których można zwrócić się po pomoc w sytuacji doświadczania przemocy, - korzyści i zagrożeń związanych z korzystaniem z internetu, - form cyberprzemocy, - zasad bezpiecznego korzystania z sieci.	internetu; rozpoznaje przemoc w cyberprzestrzeni i wyjaśnia, jak należy na nią reagować;	
5. Nieletni wobec prawa	**Wyjaśnienie pojęć:** - małoletni, niepełnoletni, nieletni, - odpowiedzialność prawna nieletnich, - służby mundurowe, - służby porządkowe. **Przedstawienie:** - zagadnień związanych z odpowiedzialnością prawną nieletnich, - uprawnień i zadań policji, - praw przysługujących obywatelom (zwłaszcza niepełnoletnim) w kontaktach z policją, - kompetencji i działań straży miejskiej, - uprawnień przysługujących służbom porządkowym, - zadań innych służb mundurowych.	**Dział V.** Nieletni wobec prawa. Uczeń: **3)** wyjaśnia, na jakich zasadach nieletni odpowiadają za popełnienie wykroczeń i przestępstw; **4)** przedstawia uprawnienia policjantów i funkcjonariuszy innych służb porządkowych oraz swoje prawa w kontakcie z tymi służbami.	**1**
Fakty i opinie			**1**
Podsumowanie i test			**1**
ROZDZIAŁ III. SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I REGIONALNA			
1. Czym jest samorząd?	**Wyjaśnienie pojęć:** - samorząd (terytorialny, specjalny), - organy stanowiące i wykonawcze samorządu terytorialnego,	**Dział VI.** Społeczność lokalna. Uczeń: **1)** wymienia zadania samorządu gminnego; **3)** wymienia organy stanowiące i wykonawcze w gminie (mieście/ dzielnicy); […];	**1**

	- decentralizacja władzy publicznej, - zarząd komisaryczny, - województwo, powiat, gmina. **Przedstawienie:** - idei samorządności, - poszczególnych rodzajów samorządów, - funkcjonowania samorządu terytorialnego, - przykładowych zadań samorządów, - organów samorządu terytorialnego, - podziału terytorialnego w Polsce.	**Dział VII.** Społeczność regionalna. Uczeń: **1)** […] lokalizuje własne województwo i powiaty wchodzące w jego skład oraz pozostałe województwa; **2)** wymienia przykładowe zadania samorządu powiatowego i województwa; **3)** wymienia organy stanowiące i wykonawcze samorządu powiatowego i województwa; […];	
2. Samorząd gminny	**Wyjaśnienie pojęć:** - samorząd gminny, - rada gminy, wójt (gmina wiejska), - rada miasta, burmistrz (gmina miejsko-wiejska), - rada miasta, prezydent miasta (gmina miejska), - urząd gminy, - urząd miasta, - radni, - okręgi wyborcze, - referendum lokalne, - budżet obywatelski, - rada dzielnicy, - młodzieżowa rada gminy (miasta). **Przedstawienie:** - struktury organizacyjnej gminy (organy gminy), - zasad wyboru organów gminy, - zasad odwołania organów gminy, - zadań samorządu gminnego, - wpływu obywateli na życie gminy (budżet obywatelski, młodzieżowe rady gminy), - informacji na temat gminy (osób pełniących	**Dział VI.** Społeczność lokalna. Uczeń: **1)** wymienia zadania samorządu gminnego; **2)** przedstawia, jak zorganizowany jest urząd gminy (miasta/ dzielnicy); **3)** wymienia organy stanowiące i wykonawcze w gminie (mieście/ dzielnicy); przedstawia, jak są one wybierane i jak mogą zostać odwołane; podaje uprawnienia tych organów; **4)** podaje, kto pełni funkcje wójta/ burmistrza/ prezydenta miasta i przewodniczącego rady gminy/ miasta; znajduje w mediach lokalnych informacje na temat publicznych działań osób pełniących funkcje w organach samorządu terytorialnego; **5)** znajduje i przedstawia informacje na temat swojej gminy, wydarzeń i postaci z jej dziejów; **6)** rozpoznaje problemy społeczne swojej społeczności lokalnej (np. wynikające z sytuacji demograficznej,	**2**

	najważniejsze funkcje w gminie, działań organów gminnych, problemów lokalnej społeczności, postaci i wydarzeń z dziejów gminy, ciekawych miejsc).	gospodarczej, infrastrukturalnej); formułuje sądy dotyczące tych problemów. **Dział IX.** Udział obywateli w życiu publicznym. Uczeń: **4)** przedstawia formy wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych, przykłady realizacji lokalnych inicjatyw mieszkańców finansowanych z budżetów obywatelskich oraz przedsięwzięć podejmowanych przez młodzieżowe rady gminy/ miasta; **Dział XI.** Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: **2)** […] przedstawia sprawy, które mogą być poddane pod referendum;	
3. Powiat i województwo	**Wyjaśnienie pojęć:** - samorząd powiatowy, - rada powiatu i przewodniczący, - zarząd powiatu i starosta, - starostwo powiatowe, - samorząd wojewódzki, - wojewoda, - sejmik województwa i przewodniczący, - zarząd województwa i marszałek województwa, - urząd marszałkowski. **Przedstawienie:** - zadań powiatu, - organów powiatu, - zadań województwa, - struktury samorządu wojewódzkiego, - zasad powoływania i odwoływania organów samorządu powiatowego i wojewódzkiego,	**Dział VII.** Społeczność regionalna. Uczeń: **1)** znajduje i przedstawia podstawowe informacje o swoim regionie, wydarzenia i postaci z jego dziejów; […]; **2)** wymienia przykładowe zadania samorządu powiatowego i województwa; **3)** wymienia organy stanowiące i wykonawcze samorządu powiatowego i województwa; przedstawia, jak są one wybierane i jak mogą zostać odwołane; podaje zadania tych organów; **4)** przedstawia tradycje i zwyczaje swojej społeczności regionalnej.	**2**

	- informacji na temat powiatu i województwa (struktura, inicjatywy), - wiadomości o postaciach i wydarzeniach z dziejów regionu oraz o tradycjach i zwyczajach społeczności regionalnej (projekt edukacyjny).		
4. Obywatele a organy samorządu	**Wyjaśnienie pojęć:** - Biuletyn Informacji Publicznej, - kodeks etyczny urzędników administracji publicznej, - korupcja, - aktywność obywatelska. **Przedstawienie:** - zasad etycznego postępowania urzędników, - przykładów łamania zasad etyki urzędniczej i konsekwencji takich zdarzeń, - praw obywatela w kontaktach z urzędami, - przykładów aktywności obywatelskiej.	**Dział IX.** Udział obywateli w życiu publicznym. Uczeń: **4)** przedstawia formy wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych, przykłady realizacji lokalnych inicjatyw mieszkańców finansowanych z budżetów obywatelskich […]; **5)** uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym; rozpoznaje przejawy ich łamania i podaje skutki takich działań.	**1**
Fakty i opinie			**1**
Podsumowanie i test			**1**
ROZDZIAŁ IV. WSPÓLNOTA NARODOWA			
1. Naród i ojczyzna	**Wyjaśnienie pojęć:** - naród, - dziedzictwo narodowe, - tożsamość narodowa, - wspólnota etniczna, - ojczyzna, - mała ojczyzna, ojczyzna lokalna, - symbole Rzeczypospolitej Polskiej (symbole państwowe, symbole narodowe). **Przedstawienie:**	**Dział VIII.** Wspólnoty narodowe/ etniczne i ojczyzna. Uczeń: **1)** wyjaśnia, co oznacza być Polakiem lub członkiem innej wspólnoty narodowej/ etnicznej oraz co łączy człowieka z ojczyzną – Polską; przedstawia te więzi na własnym przykładzie; **3)** analizuje symbole Rzeczypospolitej Polskiej; […];	**1**

	- czynników kształtujących poczucie wspólnoty narodowej i etnicznej, - znaczenia bycia Polakiem lub członkiem innej wspólnoty narodowej albo etnicznej, - poszczególnych symboli Rzeczypospolitej Polskiej, - przykładowych elementów i wartości składających się na polskie dziedzictwo narodowe.		
2. Obywatelstwo i narodowość	**Wyjaśnienie pojęć:** - obywatelstwo, - paszport, - tożsamość zbiorowa, - tożsamość europejska, - narodowość, - obywatelstwo polskie, - wartości obywatelskie. **Przedstawienie:** - istoty obywatelstwa, - praw i obowiązków obywatela w świetle *Konstytucji RP*, - różnych rodzajów tożsamości społeczno-kulturowych (regionalna, narodowa, etniczna, państwowa, obywatelska, europejska) i ich wzajemnych zależności, - różnicy między narodowością a obywatelstwem, - najważniejszych wartości obywatelskich, - przykładów postaw i działań wybitnych Polaków na rzecz dobra publicznego.	**Dział VIII.** Wspólnoty narodowe/ etniczne i ojczyzna. Uczeń: **2)** wyjaśnia, czym obywatelstwo różni się od narodowości; wymienia konstytucyjne obowiązki obywatela; **5)** uzasadnia, że można pogodzić różne tożsamości społeczno-kulturowe (regionalną, narodową/ etniczną, państwową/ obywatelską, europejską); […]; **Dział IX.** Udział obywateli w życiu publicznym. Uczeń: **1)** podaje cnoty obywatelskie (odpowiedzialność, troska o dobro wspólne, aktywność, przedsiębiorczość, solidarność, roztropność, tolerancja, odwaga cywilna); wykazuje, odwołując się do działań wybitnych Polaków, znaczenie ich urzeczywistnienia dla pożytku publicznego;	**1**
3. Postawa patriotyczna	**Wyjaśnienie pojęć:** - patriotyzm, - patriotyzm lokalny,	**Dział VIII.** Wspólnoty narodowe/ etniczne i ojczyzna. Uczeń:	**1**

	- postawa patriotyczna, - patriotyzm gospodarczy. **Przedstawienie:** - istoty patriotyzmu i sposobów jego rozumienia, - więzi łączących człowieka z małą i dużą ojczyzną, - postaw patriotycznych dawnych i współczesnych, - znaczenia działań patriotycznych w gospodarce, - roli patriotyzmu we współczesnym świecie.	**1)** wyjaśnia, co oznacza być Polakiem lub członkiem innej wspólnoty narodowej/ etnicznej oraz co łączy człowieka z ojczyzną – Polską; przedstawia te więzi na własnym przykładzie; **3)** […] wyjaśnia, czym powinna przejawiać się postawa patriotyczna młodego i dorosłego człowieka;	
4. Mniejszości i migranci	**Wyjaśnienie pojęć:** - mniejszość narodowa, - tożsamość narodowa, - Polonia, - mniejszość etniczna, - język regionalny, - cudzoziemiec, - migracja, - imigracja, imigrant, - emigracja, emigrant, - uchodźca, - azyl. **Przedstawienie:** - struktury ludności zamieszkującej terytorium Polski (Polacy, cudzoziemcy, mniejszości, imigranci, uchodźcy), - polskiego języka regionalnego (kaszubski), - czynników przyciągających i wypychających, wpływających na migrację, - praw uchodźców, - tożsamości narodowo-etnicznych w Polsce, - praw przysługujących mniejszościom narodowym i etnicznym w Polsce,	**Dział IV.** Prawa człowieka. Uczeń: **7)** […] uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się zjawiskom braku tolerancji wobec różnych mniejszości. **Dział VIII.** Wspólnoty narodowe/ etniczne i ojczyzna. Uczeń: **4)** wymienia mieszkające w Polsce mniejszości narodowe i etniczne, grupę posługującą się językiem regionalnym oraz grupy migrantów (w tym uchodźców) i lokalizuje miejsca ich zwartego zamieszkiwania; przedstawia – za *Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej* – prawa przysługujące etnicznym grupom mniejszościowym; **5)** uzasadnia, że można pogodzić różne tożsamości społeczno-kulturowe (regionalną, narodową/ etniczną, państwową/ obywatelską, europejską); […];	**2**

	- rozmieszczenia mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, - specyfiki Polonii i jej rozmieszczenia na świecie.		
5. Tolerancja i przejawy ksenofobii	**Wyjaśnienie pojęć:** - tolerancja, - stereotyp (pozytywny i negatywny), - nietolerancja, - ksenofobia, - kosmopolityzm, - nacjonalizm, - szowinizm, - rasizm, - antysemityzm, - Holokaust. **Przedstawienie:** - istoty tolerancji i jej ograniczeń, - przykładów stereotypów i argumentów je obalających, - konsekwencji braku tolerancji, - skrajnych przykładów ksenofobii, - różnic pomiędzy postawą kosmopolityczną a ksenofobiczną, - przejawów i skutków ksenofobii, szowinizmu, rasizmu, antysemityzmu.	**Dział IV.** Prawa człowieka. Uczeń: **7)** […] uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się zjawiskom braku tolerancji wobec różnych mniejszości. **Dział VIII.** Wspólnoty narodowe/ etniczne i ojczyzna. Uczeń: **5)** uzasadnia, że można pogodzić różne tożsamości społeczno-kulturowe (regionalną, narodową/ etniczną, państwową/ obywatelską, europejską); rozpoznaje przejawy ksenofobii, w tym rasizmu, szowinizmu i antysemityzmu, oraz uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom.	**1**
Fakty i opinie			**1**
Podsumowanie i test			**1**
ROZDZIAŁ V. POLSKA PAŃSTWEM DEMOKRATYCZNYM			
1. Państwo i demokracja	**Wyjaśnienie pojęć:** - państwo, - władza, - terytorium, - suwerenność, - przymusowość, - ustrój polityczny, - demokracja, - autorytaryzm, - totalitaryzm, - monarchia,	**Dział XI.** Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: **1)** wymienia podstawowe cechy i funkcje państwa; wyjaśnia, czym zajmuje się władza państwowa; **3)** wyjaśnia zasadę przedstawicielstwa (demokracji pośredniej); […];	**2**

	- republika, - demokracja bezpośrednia, - demokracja pośrednia, - demokracja konstytucyjna, - referendum, - inicjatywa obywatelska. **Przedstawienie:** - istoty i cech państwa, - różnic między narodem a państwem, - funkcji państwa, - rodzajów ustrojów politycznych, - różnic między demokracją a autorytaryzmem i totalitaryzmem, - rodzajów demokracji, - cech i przejawów demokracji bezpośredniej oraz pośredniej.		
2. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej	**Wyjaśnienie pojęć:** - państwo prawa, - akt prawny, - konstytucja (ustawa zasadnicza), - ustawa, - umowa międzynarodowa, - rozporządzenie, - ratyfikacja, - konstytucjonalizm, - trójpodział władzy, - równowaga władz, - Trybunał Konstytucyjny, - części *Konstytucji RP* (preambuła, rozdział, artykuł). **Przedstawienie:** - istoty państwa prawa, - hierarchii aktów prawnych w Polsce, - roli konstytucji w państwie, - zasad konstytucjonalizmu, trójpodziału władzy, równowagi władz,	**Dział XI.** Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: **2)** wyjaśnia zasadę suwerenności narodu; przedstawia sprawy, które mogą być poddane pod referendum; **3)** wyjaśnia zasadę przedstawicielstwa (demokracji pośredniej); […]; **4)** wyjaśnia zasadę pluralizmu politycznego; […]; **5)** wyjaśnia zasadę republikańskiej formy rządu; […]; **6)** wyjaśnia zasadę państwa prawa […]; **7)** wyjaśnia zasadę konstytucjonalizmu; podaje szczególne cechy konstytucji; znajduje w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* przepisy dotyczące wskazanej kwestii; podaje kompetencje Trybunału	**2**

	- procedury zmiany *Konstytucji RP*, - zasad ustroju zawartych w *Konstytucji RP*.	Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej; **8)** wyjaśnia zasadę trójpodziału władzy; […].	
3. Sejm i Senat RP	**Wyjaśnienie pojęć:** - parlament, - Sejm RP, - Senat RP, - Zgromadzenie Narodowe, - poseł, senator, - immunitet, - zasada przedstawicielstwa, - Marszałek Sejmu RP, Marszałek Senatu RP, - kluby i koła poselskie, - koalicja, - opozycja, - inicjatywa ustawodawcza, - weto, - komisje sejmowe, - Prezydium Sejmu RP, - Konwent Seniorów. **Przedstawienie:** - struktury polskiego parlamentu, - kompetencji sejmu i senatu, - funkcjonowania sejmu i senatu, - zasad wyborów do sejmu i senatu, - procesu uchwalania ustawy.	**Dział XI.** Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: **3)** wyjaśnia zasadę przedstawicielstwa (demokracji pośredniej); przedstawia zasady wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasady działania i najważniejsze kompetencje izb parlamentu; **4)** wyjaśnia zasadę pluralizmu politycznego; wymienia partie polityczne, których przedstawiciele zasiadają w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej […]; przedstawia cele działania partii politycznych oraz wykazuje, że konkurują one w życiu publicznym; znajduje informacje na temat działań wybranej partii (jej struktur […] centralnych);	**2**
4. Prezydent RP i Rada Ministrów	**Wyjaśnienie pojęć:** - prezydent (głowa państwa), - prezes Rady Ministrów (premier, szef rządu), - Rada Ministrów (rząd), - minister, - wotum zaufania, - wotum nieufności, - dymisja, - zasada kontrasygnaty, - Rada Gabinetowa. **Przedstawienie:**	**Dział XI.** Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: **1)** […] wyjaśnia, czym zajmuje się władza państwowa; **5)** wyjaśnia zasadę republikańskiej formy rządu; przedstawia sposób wyboru i podstawowe kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej; znajduje informacje o działaniach urzędującego	**2**

	- zasad wyboru i kompetencji Prezydenta RP, - powoływania, struktury, funkcjonowania i kompetencji rządu, - współdziałania rządu i prezydenta, - przykładów decyzji obecnego rządu, które wpłynęły na życie poszczególnych rodzin, - powodów, dla których konieczne jest poparcie większości sejmowej dla Rady Ministrów, - składu osobowego obecnie urzędującej Rady Ministrów, - przykładów działań obecnego prezydenta związanych z polityką wewnętrzną i zagraniczną.	Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej; **8)** wyjaśnia zasadę trójpodziału władzy; objaśnia konieczność poparcia większości sejmowej dla Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej (bądź jej działań); przedstawia podstawowe kompetencje Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej; podaje imię i nazwisko urzędującego prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej; wykazuje, że decyzje podejmowane w wybranym ministerstwie mają wpływ na życie jego rodziny.	
5. Sądy i trybunały	**Wyjaśnienie pojęć:** - sąd, - trybunał, - wymiar sprawiedliwości, - dwuinstancyjność postępowania, - niezależność sądów, - niezawisłość sędziów, - nieusuwalność sędziego, - prokurator, - obrońca, obrońca z urzędu, - skarga konstytucyjna, - Trybunał Konstytucyjny, - Trybunał Stanu. **Przedstawienie:** - zasad działania sądów, - roli sędziów, - zadań prokuratorów i obrońców, - zadań trybunałów.	**Dział XI.** Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: **6)** wyjaśnia zasadę państwa prawa, w tym zasady niezależności sądów i niezawisłości sędziów; wyjaśnia zasadę dwuinstancyjności postępowania sądowego; **7)** […] podaje kompetencje Trybunału Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej;	**1**
6. Partie polityczne	**Wyjaśnienie pojęć:** - partia polityczna,	**Dział XI.**	**1**

	- program polityczny, - statut, - partia prawicowa, - partia centrowa, - partia lewicowa, - system partyjny, - kampania wyborcza, - koalicja, opozycja, - scena polityczna. **Przedstawienie:** - rodzajów i funkcji partii politycznych, - funkcjonowania różnych partii w systemie demokratycznym, - działania koalicji i opozycji, - systemów partyjnych, - polskiej sceny politycznej, - procedury powołania partii politycznej.	Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń: **4)** wyjaśnia zasadę pluralizmu politycznego; wymienia partie polityczne, których przedstawiciele zasiadają w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia cele działania partii politycznych oraz wykazuje, że konkurują one w życiu publicznym; znajduje informacje na temat działań wybranej partii (jej struktur regionalnych lub centralnych);	
7. Organizacje obywatelskie	**Wyjaśnienie pojęć:** - społeczeństwo obywatelskie, - stowarzyszenie, - fundacja, - organizacja pozarządowa, - organizacja pożytku publicznego, - wolontariat, - organizacja młodzieżowa, - związek zawodowy. **Przedstawienie:** - istoty społeczeństwa obywatelskiego, - różnic między stowarzyszeniem a fundacją, - celów i przykładów działań wybranych organizacji pozarządowych, - działalności organizacji pożytku publicznego, - rodzajów i znaczenia wolontariatu, - korzyści, jakie odnoszą wolontariusze,	**Dział IX.** Udział obywateli w życiu publicznym. Uczeń: **2)** przedstawia cele i formy działań organizacji pozarządowych aktywnych w społeczności lokalnej i regionie; wykazuje, że działalność tego typu prowadzi do realizacji różnorodnych potrzeb; **3)** przedstawia cele i przykłady działania organizacji społecznych skupiających młodych ludzi w Polsce; wyjaśnia ideę wolontariatu i przedstawia formy działalności wolontariuszy;	**1**

	- działalności wybranych organizacji młodzieżowych, - funkcjonowania związków zawodowych.		
8. Media i opinia publiczna	**Wyjaśnienie pojęć:** - opinia publiczna, - sondaż (badanie opinii publicznej), - mass media (środki masowego przekazu), - wolność słowa, - media komercyjne, - media publiczne, - media jednokierunkowe, - media interaktywne, - funkcje mediów, - fake news, - bańka informacyjna, - dziennikarz, - etyka dziennikarska, - linia programowa redakcji, - fakt, - opinia (komentarz), - kampania społeczna, - spot wyborczy. **Przedstawienie:** - znaczenia opinii publicznej, - funkcji sondaży, - roli wolności słowa, - specyfiki mass mediów, - rodzajów mediów i ich funkcji, - wpływu mediów społecznościowych na demokrację, - charakterystyki zawodu dziennikarza, - etyki dziennikarskiej, - różnic miedzy faktem a opinią, - znaczenia kampanii społecznych, - roli spotów wyborczych.	**Dział X.** Środki masowego przekazu. Uczeń: **1)** przedstawia funkcje i rodzaje środków masowego przekazu; wyjaśnia znaczenie środków masowego przekazu dla wolności słowa; **2)** znajduje w mediach wiadomości na wskazany temat; odróżnia informacje o faktach od komentarzy i opinii; wyjaśnia, na czym powinna polegać rzetelność dziennikarzy; **3)** wskazuje cele kampanii społecznych; analizuje materiały z wybranej kampanii tego rodzaju; **4)** wykazuje znaczenie opinii publicznej; znajduje w internecie komunikaty z badań opinii publicznej oraz odczytuje i interpretuje proste wyniki takich badań.	**1**
Fakty i opinie			**1**
Podsumowanie i test			**1**

ROZDZIAŁ VI. SPRAWY MIĘDZYNARODOWE			
1. Współpraca międzynarodowa	**Wyjaśnienie pojęć:** - polityka zagraniczna, - współpraca międzynarodowa, - organizacje międzynarodowe, - ambasador, - konsul, - misja pokojowa, - konwencja. **Przedstawienie:** - celów polityki zagranicznej i współpracy międzynarodowej, - znaczenia działalności organizacji międzynarodowych, - zadań ambasadorów i konsulów, - okoliczności powstania, celów i głównych organów ONZ, - genezy i zadań NATO, - państw założycielskich i członkowskich NATO w Europie, - polskiej obecności w ONZ i NATO, - ugrupowań międzynarodowych, do których należy Polska.	**Dział XII.** Sprawy międzynarodowe. Uczeń: **1)** wymienia cele i przejawy działania Organizacji Narodów Zjednoczonych i Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego; **3)** przedstawia działalność Polski w Organizacji Narodów Zjednoczonych […] i Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego; **4)** formułuje sądy w sprawach wybranych problemów współczesnego świata; […].	**2**
2. Unia Europejska	**Wyjaśnienie pojęć:** - integracja europejska, - wspólnoty europejskie, - traktat z Maastricht, - euro. **Przedstawienie:** - przyczyn integracji europejskiej, - etapów integracji, - powstania i etapów rozszerzania UE, - państw członkowskich UE, - funkcjonowania UE, - głównych organów UE i ich uprawnień.	**Dział XII.** Sprawy międzynarodowe. Uczeń: **2)** wymienia cele działania Unii Europejskiej; […]; **4)** formułuje sądy w sprawach wybranych problemów współczesnego świata; […].	**1**
3. Polska w Unii Europejskiej	**Wyjaśnienie pojęć:** - referendum,	**Dział XII.**	**1**

	- europejski rynek wewnętrzny, - swobodny przepływ towarów, - swobodny przepływ osób, - swobodny przepływ usług, - swobodny przepływ kapitału, - strefa Schengen, - fundusze (dotacje) unijne. **Przedstawienie:** - głównych etapów procesu integracji Polski z Unią Europejską, - korzyści wynikających z obecności Polski w UE dla młodych ludzi, przedsiębiorców, pracowników, - praw obywatela UE, - funkcjonowania europejskiego rynku wewnętrznego, - zalet i wad swobodnego przepływu osób, - celów dotacji unijnych, - zadań zrealizowanych dzięki funduszom z UE.	Sprawy międzynarodowe. Uczeń: **2)** wymienia cele działania Unii Europejskiej; przedstawia podstawowe korzyści związane z obecnością Polski w Unii Europejskiej dla pracowników i osób podróżujących; znajduje informacje o wykorzystaniu funduszy unijnych w swojej gminie lub swoim regionie; **3)** przedstawia działalność Polski w […] Unii Europejskiej […]; **4)** formułuje sądy w sprawach wybranych problemów współczesnego świata; […].	
4. Problemy współczesnego świata	**Wyjaśnienie pojęć:** - globalizacja, - amerykanizacja kultury, - korporacje międzynarodowe, - konsumpcjonizm, - kraje rozwinięte (bogata Północ), - kraje rozwijające się (biedne Południe), - pomoc rozwojowa, - pomoc humanitarna, - ocieplanie klimatu (katastrofa klimatyczna), - choroby cywilizacyjne, - cyberzagrożenia, - starzenie się społeczeństw, - kryzys wodny, - epidemie,	**Dział XII.** Sprawy międzynarodowe. Uczeń: **4)** formułuje sądy w sprawach wybranych problemów społecznych współczesnego świata; rozważa propozycje działań w kierunku poprawy warunków życia innych ludzi na świecie.	**2**

	- klęski żywiołowe. **Przedstawienie:** - charakterystyki procesów globalizacji, - pozytywnych i negatywnych skutków globalizacji, - przejawów amerykanizacji kultury, - zjawiska konsumpcjonizmu, - przyczyn i przejawów dysproporcji rozwojowych państw we współczesnym świecie, - form pomocy dla krajów Południa, - zjawiska migracji, - przejawów zmian klimatu, - głównych wyzwań i zagrożeń XXI wieku.		
5. Konflikty zbrojne na świecie	**Wyjaśnienie pojęć:** - konflikt zbrojny, - konflikt międzynarodowy, - konflikt wewnętrzny, - ludobójstwo, - terroryzm. **Przedstawienie:** - przyczyn i skutków konfliktów zbrojnych, - charakterystyki współczesnych konfliktów, - zjawiska i rodzajów terroryzmu oraz sposobów walki z nim, - charakterystyki wybranych współczesnych konfliktów na świecie.	**Dział XII.** Sprawy międzynarodowe. Uczeń: **4)** formułuje sądy w sprawach wybranych problemów społecznych współczesnego świata; rozważa propozycje działań w kierunku poprawy warunków życia innych ludzi na świecie.	**1**
Fakty i opinie			**1**
Podsumowanie i test			**1**

V. Zakładane osiągnięcia uczniów

Rozdział I. ŻYCIE SPOŁECZNE

Temat: Człowiek w społeczeństwie. Uczeń potrafi:

• wyjaśnić, odwołując się do przykładów, znaczenie sformułowania, że człowiek jest istotą społeczną,
• wymienić podstawowe potrzeby społeczne i określić ich znaczenie w życiu człowieka,
• wytłumaczyć, w jaki sposób społeczeństwo wpływa na rozwój człowieka,
• wskazać główne cechy procesu socjalizacji,
• omówić przykładowe role społeczne,
• scharakteryzować rodzaje norm społecznych.

Temat: Grupy społeczne. Uczeń potrafi:

• omówić podział grup społecznych oraz ich cechy,
• porównać grupę koleżeńską i grupę nastawioną na realizację określonego zadania,
• wyliczyć korzyści z bycia w grupie,
• podać sposoby podejmowania decyzji w grupie,
• rozpoznać sytuacje wymagające podjęcia decyzji indywidualnej i grupowej,
• scharakteryzować strategie postępowania podczas konfliktu,
• przytoczyć przykłady konfliktów w grupie, określić ich przyczyny i wskazać sposoby ich rozwiązania,
• określić warunki prowadzenia skutecznych negocjacji,
• porównać różne metody rozwiązywania konfliktów w grupie, wskazać ich wady i zalety.

Temat: Komunikacja i autoprezentacja. Uczeń potrafi:

• wyliczyć zasady dyskusji i debaty,
• podać warunki asertywności,
• rozpoznać sytuacje, które wymagają przyjęcia postawy asertywnej.

Temat: Życie rodzinne. Uczeń potrafi:

• uzasadnić, że rodzina jest podstawową grupą społeczną,
• określić, jaką rolę odgrywa rodzina w procesie socjalizacji,
• wyliczyć cechy rodziny,
• wymienić funkcje pełnione przez rodzinę,
• podać przykładowe wartości i czynniki kształtujące szczęście rodzinne,
• scharakteryzować rolę rodziców w rodzinie,
• omówić prawa i obowiązki dzieci w rodzinie,
• wskazać wartości, którymi kieruje się jego rodzina.

Temat: Edukacja i praca. Uczeń potrafi:

• wyliczyć funkcje szkoły,
• omówić zasady funkcjonowania szkolnej społeczności i samorządu uczniowskiego,
• podać prawa i obowiązki ucznia,
• rozpoznać przypadki naruszania praw uczniów,
• wyjaśnić, na jakich zasadach funkcjonuje w jego szkole system ochrony praw ucznia.

Temat: Ekonomia na co dzień. Uczeń potrafi:

• opisać funkcjonowanie gospodarstwa domowego,
• przedstawić zasady dyscypliny budżetowej,
• omówić strukturę budżetu domowego z podziałem na różne rodzaje dochodów i wydatków,
• zaplanować zrównoważony budżet własnej rodziny,
• wymienić zasady bycia świadomym konsumentem,

• wyliczyć reguły bezpiecznych zakupów,
• podać zadania urzędu rzecznika konsumentów i UOKiK,
• złożyć reklamację.

Rozdział II. PRAWO I PRAWA CZŁOWIEKA

Temat: Prawa człowieka. Uczeń potrafi:
• określić przesłanki, z których wynika koncepcja godności człowieka,
• krótko omówić historię praw człowieka,
• podać funkcje praw człowieka,
• przedstawić okoliczności uchwalenia i postanowienia *Powszechnej deklaracji praw człowieka*,
• wyjaśnić znaczenie sformułowań zawartych w preambule *Powszechnej deklaracji praw człowieka*,
• wymienić podstawowe cechy praw człowieka,
• wytłumaczyć genezę *Konwencji o prawach dziecka*,
• wyliczyć prawa dzieci zapisane w *Konwencji o prawach dziecka*,
• wykazać, w jaki sposób przestrzeganie praw dziecka wpływa na ich prawidłowy rozwój,

Temat: Katalog praw człowieka. Uczeń potrafi:
• wyjaśnić różnicę pomiędzy prawami a wolnościami człowieka,
• omówić kategorie praw człowieka,
• wymienić wolności oraz prawa człowieka i obywatela zagwarantowane w *Konstytucji RP*,
• wytłumaczyć, w jaki sposób korzystanie z praw i wolności politycznych zapewnia obywatelom wpływ na losy własnego państwa i społeczności lokalnej,
• podać zasady ograniczenia praw i wolności człowieka w państwie demokratycznym,
• przedstawić podział na generacje praw człowieka.

Temat: Ochrona praw człowieka. Uczeń potrafi:
• wskazać przyczyny łamania praw człowieka,
• wyjaśnić, dlaczego musi istnieć system ochrony praw człowieka,
• omówić uprawnienia i zadania Rzecznika Praw Obywatelskich oraz podać przykłady jego interwencji,
• wymienić kompetencje Rzecznika Praw Dziecka,
• wyszukać i zaprezentować informacje dotyczące inicjatyw podejmowanych przez Rzecznika Praw Dziecka,
• znaleźć i przedstawić wiadomości na temat organizacji pozarządowych działających na rzecz ochrony praw człowieka,
• opowiedzieć o przykładowych inicjatywach organizacji pozarządowych podjętych w obszarze ochrony praw człowieka w Polsce i na świecie.

Temat: Bezpieczeństwo nieletnich. Uczeń potrafi:
• scharakteryzować problem przemocy fizycznej i psychicznej,
• omówić konsekwencje przemocy,
• zaproponować sposoby przeciwdziałania przemocy,
• wymienić osoby i instytucje, do których można zwrócić się po pomoc w sytuacji doświadczania przemocy,
• przedstawić korzyści i zagrożenia związane z korzystaniem z internetu,
• wyliczyć formy przemocy w cyberprzestrzeni,
• zastosować zasady bezpiecznego korzystania z sieci.

Temat: Nieletni wobec prawa. Uczeń potrafi:

• określić zasady odpowiedzialności karnej nieletnich,
• podać prawa przysługujące nieletnim w postępowaniu w sprawach o czyny karalne,
• wyjaśnić, dlaczego nieletni podlega szczególnej ochronie prawnej w postępowaniu w sprawach o czyny karalne,
• wyszukać i zaprezentować informacje na temat działań służących zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji wśród nieletnich,
• przedstawić uprawnienia i zadania policji,
• przytoczyć przykłady działań podejmowanych przez policję,
• wymienić zasady postępowania policjantów w stosunku do obywateli,
• wyliczyć prawa obywateli (zwłaszcza niepełnoletnich) w kontaktach z policją,
• omówić kompetencje i działania straży miejskiej,
• porównać uprawnienia policjantów i strażników miejskich,
• wskazać uprawnienia przysługujące służbom porządkowym,
• podać zadania innych służb mundurowych.

Rozdział III. SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I REGIONALNA

Temat: Czym jest samorząd? Uczeń potrafi:
• wyjaśnić znaczenie idei samorządności,
• wymienić poszczególne rodzaje samorządów i ich organy,
• omówić funkcjonowanie samorządu terytorialnego,
• wyliczyć przykładowe zadania samorządów,
• przedstawić podział terytorialny w Polsce,
• podać nazwę powiatu i województwa, w których mieszka, oraz wskazać jednostki sąsiadujące,
• zlokalizować na mapie własne województwo i powiaty wchodzące w jego skład,
• wskazać różnice między samorządem zawodowym a samorządem terytorialnym.

Temat: Samorząd gminny. Uczeń potrafi:
• przedstawić strukturę organizacyjną gminy (organy gminy),
• omówić zasady wyboru organów gminy oraz ich odwołania,
• wymienić zadania samorządu gminnego,
• wskazać różnice pomiędzy zadaniami wójta (burmistrza, prezydenta miasta) a rady gminy (miasta),
• podać formy udziału obywateli w życiu gminy,
• wyjaśnić, czym jest budżet obywatelski i jak jest uchwalany,
• wyszukać i zaprezentować wiadomości na temat swojej gminy (praca urzędu gminy, osoby pełniące najważniejsze funkcje w gminie, struktura polityczna rady gminy, działania organów gminnych, problemy lokalnej społeczności, ważne postacie i wydarzenia z dziejów gminy).

Temat: Powiat i województwo. Uczeń potrafi:
• wymienić podstawowe zadania samorządu powiatowego i wojewódzkiego,
• wyliczyć organy władzy samorządu powiatowego i wojewódzkiego,
• omówić zasady powoływania i odwoływania organów samorządu powiatowego i wojewódzkiego,
• odszukać i przedstawić działania podjęte przez władze swojego powiatu i województwa w ostatnim roku.

Temat: Obywatele a organy samorządu. Uczeń potrafi:
•omówić strukturę urzędu swojej gminy lub swojego miasta,
• omówić zasady etyki urzędnika administracji publicznej,

• wyjaśnić, dlaczego przestrzeganie zasad etyki urzędnika administracji publicznej jest konieczne dla prawidłowego rozwoju gminy i funkcjonowania społeczności lokalnej,
• wskazać przejawy łamania zasad etyki urzędnika administracji publicznej i podać skutki takich działań,
• wyliczyć prawa obywatela w kontaktach z urzędami,
• zaprezentować przykłady aktywności obywatelskiej,
• opowiedzieć o formach wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych,
• podać przykłady realizacji lokalnych inicjatyw mieszkańców, które zostały sfinansowane z budżetów obywatelskich,
• zaproponować inicjatywy, które należałoby podjąć w jego okolicy.

Rozdział IV. WSPÓLNOTA NARODOWA

Temat: Naród i ojczyzna. Uczeń potrafi:
• omówić czynniki kształtujące poczucie wspólnoty narodowej i etnicznej,
• wyjaśnić znaczenie bycia Polakiem lub członkiem innej wspólnoty narodowej bądź etnicznej,
• wymienić rodzaje więzi łączących wspólnotę narodową i etniczną,
• wytłumaczyć różnicę między wspólnotą narodową a wspólnotą etniczną,
• opisać symbole Rzeczypospolitej Polskiej (flaga, godło, hymn),
• określić, jaką rolę odgrywają symbole narodowe w kształtowaniu tożsamości jednostki i zbiorowości,
• przedstawić elementy i wartości składające się na polskie dziedzictwo narodowe.

Temat: Obywatelstwo i narodowość. Uczeń potrafi:
• wyjaśnić, czym jest obywatelstwo,
• podać konstytucyjne prawa i obowiązki obywatela,
• przedstawić różne rodzaje tożsamości społeczno-kulturowych (regionalna, narodowa, etniczna, państwowa, obywatelska, europejska) i ich wzajemne zależności,
• uzasadnić, że można pogodzić różne tożsamości społeczno-kulturowe,
• scharakteryzować swoją tożsamość społeczno-kulturową,
• wskazać różnice między obywatelstwem a narodowością,
• omówić najważniejsze wartości obywatelskie oraz ich znaczenie dla społeczeństwa i państwa,
• przytoczyć przykłady postaw i działań wybitnych Polaków na rzecz dobra publicznego.

Temat: Postawa patriotyczna. Uczeń potrafi:
• wytłumaczyć, czym jest patriotyzm,
• omówić różne sposoby rozumienia patriotyzmu,
• opisać więzi łączące człowieka z małą i dużą ojczyzną,
• wskazać różnice między postawami patriotycznymi dawniej i współcześnie,
• przedstawić przejawy dzisiejszego patriotyzmu,
• określić, jakie znaczenie mają działania patriotyczne w gospodarce,
• scharakteryzować rolę patriotyzmu we współczesnym świecie,
• ocenić wagę patriotyzmu w kształtowaniu osobowości jednostki i funkcjonowaniu społeczeństwa,
• wyjaśnić, czym powinna się przejawiać postawa patriotyczna młodego i dorosłego człowieka.

Temat: Mniejszości i migranci. Uczeń potrafi:
• wytłumaczyć, czym są mniejszość narodowa i mniejszość etniczna,
• wyjaśnić ujętą w polskim prawie różnicę między mniejszością narodową a mniejszością etniczną,

• wskazać grupy, którym zgodnie z polskim prawem przysługuje status mniejszości narodowej albo mniejszości etnicznej,
• przedstawić strukturę ludności zamieszkującej terytorium Polski (Polacy, cudzoziemcy, mniejszości, imigranci, uchodźcy),
• podać nazwę społeczności, której w polskim prawie przysługuje status grupy posługującej się językiem regionalnym,
• omówić czynniki przyciągające i wypychające, wpływające na migrację,
• określić prawa uchodźców,
• wyliczyć tożsamości narodowo-etniczne w Polsce,
• wymienić prawa przysługujące mniejszościom narodowym i etnicznym w Polsce,
• zlokalizować na mapie miejsca zwartego zamieszkania mniejszości narodowych i etnicznych,
• przedstawić specyfikę Polonii i jej rozmieszczenie na świecie,
• wyszukać i zaprezentować informacje na temat historii i kultury wybranych grup mniejszościowych w Polsce.

Temat: Tolerancja i przejawy ksenofobii. Uczeń potrafi:
• wyjaśnić, czym jest tolerancja, i wskazać jej ograniczenia,
• scharakteryzować stereotyp, podać przykłady stereotypów i argumentów je obalających,
• przedstawić konsekwencje braku tolerancji,
• omówić zjawisko ksenofobii i przytoczyć przykłady zachowań ksenofobicznych,
• wskazać różnice między postawą patriotyczną a ksenofobiczną,
• wytłumaczyć, czym jest kosmopolityzm i czym różni się od ksenofobii,
• przedstawić przejawy i skutki szowinizmu, rasizmu, antysemityzmu,
• podać przykłady działań służących przeciwdziałaniu zjawisku nietolerancji,
• uzasadnić potrzebę przeciwstawiania się brakowi tolerancji.

Rozdział V. POLSKA PAŃSTWEM DEMOKRATYCZNYM

Temat: Państwo i demokracja. Uczeń potrafi:
• wyjaśnić, czym jest państwo,
• wymienić podstawowe cechy państwa,
• porównać znaczenie pojęć narodu i państwa,
• omówić funkcje państwa,
• wyliczyć rodzaje ustrojów politycznych,
• wskazać różnice między demokracją a autorytaryzmem i totalitaryzmem,
• scharakteryzować demokrację bezpośrednią i pośrednią.

Temat: Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń potrafi:
• wytłumaczyć, czym jest państwo prawa,
• zaprezentować hierarchię aktów prawnych w Polsce,
• określić rolę konstytucji w państwach demokratycznych,
• wyjaśnić zasadę konstytucjonalizmu,
• wskazać podstawowe różnice pomiędzy władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą,
• wykazać, że *Konstytucja RP* różni się od innych źródeł prawa w Polsce,
• wymienić kompetencje Trybunału Konstytucyjnego,
• przedstawić procedurę zmiany *Konstytucji RP*,
• scharakteryzować budowę *Konstytucji RP* (preambuła, rozdział, artykuł),

• omówić znaczenie konstytucyjnych zasad ustroju Polski: suwerenności narodu, przedstawicielstwa, republikańskiej formy rządów, trójpodziału i równowagi władz, decentralizacji władzy publicznej, państwa prawa, pluralizmu politycznego, wolności i praw człowieka i obywatela,
• podać, jakich spraw może dotyczyć referendum ogólnokrajowe.

Temat: Sejm i Senat RP. Uczeń potrafi:

• wymienić nazwy organów sprawujących w Polsce władzę ustawodawczą,
• przedstawić strukturę polskiego parlamentu,
• wskazać kompetencje Sejmu i Senatu RP,
• omówić sposób funkcjonowania Sejmu i Senatu RP,
• wytłumaczyć zasady wyborów do Sejmu i Senatu RP,
• podać etapy procesu uchwalania ustawy,
• określić, jaką rolę w procesie tworzenia prawa odgrywają Sejm RP, Senat RP, Prezydent RP,
• wyszukać i zaprezentować informacje o partiach politycznych, które posiadają swoje kluby lub koła w Sejmie RP.

Temat: Prezydent RP i Rada Ministrów. Uczeń potrafi:

• podać nazwy organów sprawujących w Polsce władzę wykonawczą,
• wyjaśnić zasady wyborów prezydenckich,
• określić, jaką rolę w państwie odgrywa Prezydent RP,
• wskazać podstawowe kompetencje Prezydenta RP,
• wyszukać i zaprezentować informacje o działaniach obecnie urzędującego Prezydenta RP,
• wymienić podstawowe kompetencje Rady Ministrów RP,
• wyjaśnić, na czym polega funkcja kontrolna Sejmu RP wobec Rady Ministrów,
• omówić procedurę tworzenia rządu,
• wytłumaczyć, czym zajmuje się rząd,
• przedstawić formy współdziałania rządu i prezydenta,
• wyszukać i zaprezentować wiadomości na temat decyzji obecnego rządu (konkretnych ministerstw), które mają duży wpływ na życie jego rodziny,
• objaśnić konieczność poparcia większości sejmowej dla Rady Ministrów i jej działań,
• znaleźć i przedstawić informacje dotyczące składu osobowego obecnie urzędującej Rady Ministrów.

Temat: Sądy i trybunały. Uczeń potrafi:

• wymienić nazwy organów sprawujących w Polsce władzę sądowniczą,
• omówić zasady działania sądów (dwuinstancyjność, niezależność),
• wytłumaczyć rolę sędziów i podać ich uprawnienia,
• wyliczyć zadania prokuratorów i obrońców,
• wskazać kompetencje trybunałów.

Temat: Partie polityczne. Uczeń potrafi:

• wytłumaczyć, czym są partie polityczne i jaką rolę odgrywają w państwie,
• przedstawić rodzaje partii politycznych,
• omówić różne systemy partyjne,
• opowiedzieć o funkcjonowaniu partii politycznych w systemie demokratycznym,
• wyjaśnić, czym są koalicja i opozycja,
• zaprezentować układ polskiej sceny politycznej,
• podać procedurę powołania partii politycznej,
• wyszukać i przekazać informacje na temat działań wybranej partii (jej struktur regionalnych lub centralnych).

Temat: Organizacje obywatelskie. Uczeń potrafi:
• wytłumaczyć, na czym polega funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego,
• scharakteryzować organizacje pozarządowe,
• wskazać różnice między stowarzyszeniem a fundacją,
• określić cele i przytoczyć przykłady działań wybranych organizacji pozarządowych,
• omówić działalność organizacji pożytku publicznego,
• wyjaśnić, na czym polega praca wolontariuszy,
• wymienić rodzaje wolontariatu i wytłumaczyć jego znaczenie dla społeczeństwa,
• wyliczyć korzyści, jakie odnoszą wolontariusze,
• przedstawić działalność wybranych organizacji młodzieżowych,
• omówić cele i funkcjonowanie związków zawodowych,
• podać przykłady organizacji pozarządowych działających w jego społeczności lokalnej,
• wyszukać i zaprezentować wiadomości na temat wybranej organizacji pozarządowej,
• znaleźć i przedstawić informacje dotyczące pracy wolontariuszy w społeczności lokalnej, w Polsce, na świecie.

Temat: Media i opinia publiczna. Uczeń potrafi:
• wyjaśnić, czym jest opinia publiczna i jaką rolę odgrywa w demokracji,
• omówić funkcje badań opinii publicznej (sondaży),
• wytłumaczyć znaczenie wolności słowa,
• scharakteryzować mass media i ich związek z wolnością słowa,
• podać rodzaje mediów i ich funkcje,
• zaprezentować wpływ mediów społecznościowych na demokrację,
• przedstawić charakterystykę zawodu dziennikarza,
• wyliczyć zasady etyki dziennikarskiej,
• wskazać różnice między faktem a opinią i komentarzem,
• określić znaczenie kampanii społecznych,
• wytłumaczyć rolę spotów wyborczych,
• wyszukać w mediach i zaprezentować informacje na podany temat,
• dokonać analizy wybranej kampanii społecznej (określić cel, odbiorcę, środki perswazyjne),
• odczytać i zinterpretować proste wyniki badań opinii publicznej.

Rozdział VI. SPRAWY MIĘDZYNARODOWE

Temat: Współpraca międzynarodowa. Uczeń potrafi:
• określić cele polityki zagranicznej i współpracy międzynarodowej,
• wyjaśnić znaczenie działalności organizacji międzynarodowych,
• wymienić zadania ambasadorów i konsulów,
• omówić okoliczności powstania i cele ONZ,
• podać nazwy głównych organów ONZ,
• przytoczyć przykłady działań podejmowanych przez ONZ,
• zaprezentować genezę NATO,
• wyliczyć zadania NATO,
• wskazać państwa założycielskie i członkowskie NATO w Europie,
• przedstawić działania Polski w ramach ONZ i NATO,
• podać ugrupowania międzynarodowe, do których należy Polska.

Temat: Unia Europejska. Uczeń potrafi:

• wyjaśnić przyczyny integracji europejskiej,
• wyliczyć etapy integracji,
• podać datę powstania UE oraz datę wstąpienia Polski do tej organizacji,
• określić główne cele działania Unii Europejskiej,
• podać kolejne etapy rozszerzania UE,
• wymienić państwa członkowskie UE,
• przedstawić funkcjonowanie UE,
• wskazać główne organy UE i ich uprawnienia,
• wymienić przykłady działań podejmowanych przez główne instytucje i organy UE.

Temat: Polska w Unii Europejskiej. Uczeń potrafi:

• podać główne etapy procesu integracji Polski z Unią Europejską,
• omówić korzyści wynikające z obecności Polski w UE dla młodych ludzi, przedsiębiorców, pracowników,
• wyliczyć prawa obywatela UE,
• przedstawić funkcjonowanie europejskiego rynku wewnętrznego (zasada wolnego przepływu osób, towarów, usług, kapitału),
• wskazać zalety i wady swobodnego przepływu osób,
• określić cele dotacji unijnych,
• zaprezentować zadania zrealizowane dzięki funduszom z UE,
• wyszukać i przekazać informacje na temat wykorzystania funduszy unijnych w swojej gminie lub swoim regionie.

Temat: Problemy współczesnego świata. Uczeń potrafi:

• scharakteryzować procesy globalizacji,
• wymienić pozytywne i negatywne skutki globalizacji,
• wskazać przykłady amerykanizacji kultury,
• omówić zjawisko konsumpcjonizmu,
• przedstawić przyczyny i przejawy dysproporcji rozwojowych państw we współczesnym świecie,
• wyliczyć formy pomocy dla krajów Południa,
• opowiedzieć o zjawisku migracji,
• opisać przejawy zmian klimatu,
• określić główne wyzwania i zagrożenia XXI wieku,
• wyszukać i zaprezentować informacje na temat wybranych problemów współczesnego świata,
• przytoczyć argumenty i kontrargumenty w dyskusji na temat wybranych problemów współczesnego świata.

Temat: Konflikty zbrojne na świecie. Uczeń potrafi:

• przedstawić przyczyny i skutki konfliktów zbrojnych,
• scharakteryzować współczesne konflikty,
• omówić zjawisko terroryzmu i sposoby walki z nim,
• opowiedzieć o wybranych współczesnych konfliktach na świecie.

VI. Procedury osiągania celów edukacyjnych

Procedury stosowane w procesie nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie* powinny uwzględniać:

• poziom wiedzy i umiejętności uczniów,

• wymagania ogólne i szczegółowe zawarte w podstawie programowej,
• cele programu nauczania.
Realizacja celów kształcenia i wymagań zawartych w podstawie programowej nakłada na nauczycieli przedmiotu konieczność zastosowania – obok tradycyjnych metod i technik nauczania – form pracy, które umożliwią włączenie uczniów w życie lokalnej społeczności, nauczą ich efektywnej współpracy w grupie, szacunku wobec innych, samodzielnego i niezależnego myślenia oraz wyrażania swoich poglądów, a także poszukiwania i krytycznego analizowania informacji.

METODY I TECHNIKI PRACY, UWZGLĘDNIONE W *WARUNKACH I SPOSOBIE REALIZACJI* PODSTAWY PROGRAMOWEJ:
• różne metody pracy grupowej, w tym projekty edukacyjne (każdy uczeń powinien uczestniczyć w dwóch projektach),
• różne formy dyskusji,
• wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnej, praca z przekazami interaktywnymi,
• wycieczka edukacyjna (w tym wirtualna), lekcje współorganizowane z poradniami psychologiczno--pedagogicznymi, instytucjami oferującymi usługi poradnictwa zawodowego oraz organizacjami pozarządowymi.

Projekt edukacyjny
Projekt edukacyjny polega na samodzielnej, odpowiednio zaplanowanej pracy uczniów nad zadanym tematem lub problemem. Najczęściej są to działania zespołowe, ale nie należy wykluczać możliwości projektów indywidualnych. Nauczyciel może wdrożyć projekt polegający na podjęciu działania na rzecz środowiska lokalnego (np. szkoły, gminy), przygotowaniu autorskich dzieł (np. filmów, reportaży, wywiadów, wystaw, plakatów, broszur, komiksów, wierszy) dotyczących określonego problemu czy przeprowadzaniu badań różnego rodzaju – gromadzeniu i prezentowaniu informacji na dany temat (np. dotyczących wybranych zawodów i zapotrzebowania na nie na rynku pracy).
Projekt edukacyjny wymaga od nauczyciela:
• zaproponowania uczniom tematu zgodnego z obszarami tematycznymi podanymi w podstawie programowej, dostosowanego do możliwości uczniów i wywołującego ich zainteresowanie,
• sformułowania celów projektu w języku zrozumiałym dla uczniów,
• określenia kryteriów ewaluacji projektu (czynników, które pozwolą ustalić, czy założone cele zostały osiągnięte),
• zredagowania kryteriów, według których zostanie oceniona realizacja projektu przez zespół i poszczególnych uczniów,
• wsparcia uczniów na etapie tworzenia harmonogramu projektu i listy zadań,
• pomocy uczniom w ustaleniu, jakie wydarzenie będzie finałem projektu oraz w jakiej formie zespoły zaprezentują wyniki swojej pracy,
• określenia zasad, zgodnie z którymi będzie monitorowana praca uczniów,
• powołania zespołów zadaniowych i ustalenia zasad współpracy w nich,
• opracowania dokumentacji realizacji projektu, np. karty projektu.

Projekt edukacyjny umożliwia uczniom:
• kształtowanie umiejętności wskazanych w podstawie programowej,
• wykorzystywanie informacji z różnych obszarów wiedzy szkolnej i pozaszkolnej,
• definiowanie i rozwiązywanie problemów,

• zdobywanie wiedzy i różnorodnych umiejętności,
• doskonalenie kompetencji komunikacyjnych,
• rozwój umiejętności skoordynowanego działania w grupie,
• kształtowanie postaw obywatelskich i poszukiwanie wartości ważnych w życiu,
• lepsze poznanie samego siebie.

Aby ułatwić realizację zalecenia podstawy programowej, w końcowej części podręcznika zgromadzono propozycje dziesięciu projektów edukacyjnych:
1. *Uczucia i emocje się liczą!* – ankieta,
2. *Przeciw łamaniu praw człowieka* – akcja społeczna,
3. *Poradnik młodego obywatela* – spotkania i warsztaty,
4. *Problemy w mojej małej ojczyźnie* – plan działań zaradczych,
5. *Siła regionów* – kampania promocyjna,
6. *Świętowanie z pokolenia na pokolenie* – reportaż,
7. *Nasi sąsiedzi* – akcja promująca kulturę mniejszości narodowych i etnicznych,
8. *Zakładamy stowarzyszenie* – idea i plan działań,
9. *Działaj dla innych* – akcja wolontariacka,
10. *Dzień Europejski* – program obchodów.

Dyskusja i debata

Wśród kompetencji komunikacyjnych, niezbędnych do funkcjonowania we współczesnych społeczeństwach demokratycznych, niezwykle ważną rolę odgrywa umiejętność dyskutowania, argumentowania, przedstawiania własnego stanowiska. Prawidłowo prowadzona dyskusja jest jednym z najskuteczniejszych sposobów rozwiązywania konfliktów oraz poszukiwania rozwiązań problemów społecznych, politycznych czy naukowych.
Kształtowanie umiejętności dyskutowania i debatowania jest jednym z najtrudniejszych i najważniejszych zadań edukacyjnych, z którymi powinien zmierzyć się nauczyciel przedmiotu *wiedza o społeczeństwie* w szkole podstawowej. Zadaniem nauczyciela jest sformułowanie tematu i planu dyskusji, wybranie jej rodzaju, a także określenie zasad obowiązujących uczestników oraz monitorowanie przebiegu debaty. Dyskusja prowadzona na zajęciach wiedzy o społeczeństwie lub toczona na forum szkoły powinna być poprzedzona merytorycznym przygotowaniem uczniów, co jest okazją do nauki wyszukiwania, selekcji i oceny informacji, a także krytycznej analizy źródeł.
Nauczyciel jako moderator dyskusji powinien stworzyć warunki, które umożliwią uczniom samodzielne poszukiwania intelektualne i prezentowanie własnego zdania w atmosferze tolerancji światopoglądowej. Należy jednak pamiętać, że prowadzący powinien również korygować tok myślenia uczniów jako uczestników dyskusji, podkreślać etyczne aspekty omawianych zagadnień i wypowiadanych sądów. Zadaniem nauczyciela jest bowiem nie tylko podkreślanie znaczenia wolności słowa, lecz także odpowiedzialności za słowo.
Uczestnicy dyskusji powinni:
• odnosić się z szacunkiem do pozostałych,
• uważnie słuchać wypowiedzi innych osób,
• unikać bezpośredniej krytyki uczestników dyskusji – należy odnosić się jedynie do treści ich wystąpień,
• budować krótkie, jasne wypowiedzi, powiązane treściowo z podanym tematem,
• panować nad emocjami,

• dbać o kulturę słowa.

Przykładowe tematy dyskusji, według sugestii z podstawy programowej:
1. *Co się dzieje w moim mieście/ mojej gminie? Problemy mojej społeczności lokalnej*,
2. *Czy można być Kaszubem, Polakiem i Europejczykiem? Jak pogodzić różne tożsamości społeczno--kulturowe?*,
3. *Co musi urzędnik, a czego mu nie wolno? Zasady etyczne w życiu publicznym*,
4. *Czy problemy współczesnego świata mnie dotyczą?*.

Debata „za i przeciw"
Uczestnicy debaty zostają podzieleni na dwa zespoły: przeciwników i obrońców postawionej tezy. Podziału można dokonać w sposób losowy lub pozwolić uczniom samodzielnie wybrać stanowisko. Debatujące strony przedstawiają argumenty, które pozwolą dostrzec różne aspekty analizowanego zagadnienia.

Dyskusja panelowa
Uczestnicy dyskusji zostają podzieleni na dwie grupy:
• panel, czyli uczniów wcielających się w role ekspertów, prezentujących różne kwestie związane z omawianym tematem,
• audytorium, czyli obserwatorów, którzy słuchają wystąpień ekspertów.
Dyskusja panelowa składa się z dwóch etapów: pierwszy polega na wymianie zdań w gronie ekspertów, a drugi – na rozmowie z udziałem publiczności. Obserwatorzy mogą zadawać ekspertom pytania, komentować ich wypowiedzi oraz wyrażać własne opinie.

Dyskusja plenarna
Uczestnicy dyskusji w swobodny sposób wymieniają poglądy na podany przez moderatora temat. W szkole podstawowej zaleca się, by funkcję prowadzącego pełnił nauczyciel. Ten rodzaj dyskusji stawia przed moderatorem następujące zadania:
• utrzymanie porządku i nadzorowanie toku rozmowy,
• wyciąganie wniosków, puentowanie wypowiedzi, inicjowanie kolejnych wątków dyskusji.

Dyskusja z udziałem zaproszonego gościa
Gościem, ekspertem w danej dziedzinie powinna być osoba – np. policjant, sędzia, radny, poseł, dyrektor szkoły, szkolny rzecznik praw ucznia, pracownik urzędu pracy, dziennikarz, osoba z organizacji pozarządowej – która przybliży młodzieży praktyczne aspekty problemu wskazanego w podstawie programowej. Spotkanie może składać się z dwóch części:
• krótkiej prelekcji wygłoszonej przez zaproszoną osobę,
• odpowiedzi gościa na zadawane przez uczniów pytania i rozmowy na forum klasy.

Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnej
Samodzielne znajdowanie i wykorzystywanie informacji na temat życia publicznego jest jedną z podstawowych umiejętności kształtowanych na zajęciach wiedzy o społeczeństwie w szkole podstawowej. Osiągnięcie tego celu wymaga wykorzystywania w procesie edukacyjnym technologii informacyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem komputerów, smartfonów i internetu. Oznacza to,

że nauczyciele wiedzy o społeczeństwie powinni sprawnie obsługiwać te urządzenia i systemy, być aktywnymi użytkownikami internetu oraz posiadać wiedzę, która pozwoli im uczynić z uczniów świadomych uczestników kultury cyfrowej. W procesie dydaktycznym należy położyć nacisk na kompetencje, które pozwolą uczniom w sposób celowy korzystać z internetu, selekcjonować źródła, oceniać wartość informacji oraz rozpoznawać przemoc, oszustwa i manipulacje w cyberprzestrzeni. Uczniowie na lekcjach wiedzy o społeczeństwie powinni uzyskać wiedzę na temat:

• zastosowania technologii informacyjnych do zdobywania informacji o polityce i społeczeństwie,
• aktywnego uczestniczenia w życiu publicznym,
• krytycznego korzystania ze źródeł informacji,
• zasad ochrony prywatności i bezpieczeństwa w sieci,
• norm kulturalnego wypowiadania się w sieci z poszanowaniem innych użytkowników internetu.

Wycieczka edukacyjna

Wycieczka edukacyjna jest jedną z najbardziej atrakcyjnych i efektywnych form pracy z uczniami. Stanowi konieczny warunek wdrażania młodzieży do aktywnego udziału w życiu społeczności lokalnej, poznawania jej tradycji, zwyczajów, historii. Odwiedzanie przez młodzież jednostek sektora publicznego (np. urzędu gminy) czy siedzib różnego rodzaju stowarzyszeń, fundacji, organizacji pozarządowych wzbogaca jej wiedzę w zakresie funkcjonowania samorządu terytorialnego i społeczeństwa obywatelskiego.

Wycieczka szkolna wymaga właściwego zaplanowania, a jej organizacja musi być zgodna z obowiązującym prawem oświatowym. Nauczyciel powinien określić temat i cele edukacyjne przedsięwzięcia. Najlepsze efekty przynosi włączenie uczniów w proces przygotowania wycieczki i wyznaczenie im zadań, które wykonają w czasie jej trwania. Takie przykładowe zadania to:

• zebranie informacji i uzupełnienie kart pracy przygotowanych przez nauczyciela,
• wypełnienie formularzy urzędowych,
• przeprowadzenie wywiadów ze wskazanymi przez nauczyciela osobami,
• przygotowanie fotograficznej lub filmowej dokumentacji wycieczki,
• zarejestrowanie, a następnie zanalizowanie przebiegu obrad czy spotkania.

Końcowym etapem wycieczki jest jej podsumowanie i wykorzystanie zgromadzonych materiałów do uporządkowania wiedzy i utrwalenia umiejętności.

INNE PROPONOWANE METODY I TECHNIKI PRACY

W nauczaniu wiedzy o społeczeństwie obok przedstawionych powyżej metod i technik pracy należy wykorzystywać również inne rozwiązania dydaktyczne. W szkole podstawowej skuteczne mogą okazać się zarówno tradycyjne metody podające (praca z tekstem, rozmowa nauczająca, krótki wykład lub opowiadanie), jak i te, które aktywizują uczniów i wymagają ich samodzielnej pracy. Metody i techniki szczególnie przydatne w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie w szkole podstawowej zostały ujęte poniżej.

Burza mózgów

Burza mózgów to jedna z metod twórczego rozwiązywania problemów przez zespół. Członkowie grupy zgłaszają i zapisują pomysły na rozwiązanie podanego problemu. Metoda burzy mózgów wymaga:

• uruchomienia kreatywności i wyobraźni,
• zgłaszania jak największej liczby pomysłów,

• odrzucenia uprzedzeń, otwartości na nieszablonowe pomysły i rozwiązania.

Metoda kuli śnieżnej
Metoda kuli śnieżnej umożliwia połączenie pracy indywidualnej z pracą zespołową. Wykorzystywana jest przede wszystkim do definiowania pojęć.
Etapy pracy:
• uczeń samodzielnie przygotowuje wyjaśnienie określonego terminu,
• uczniowie dobierają się w pary, a następnie porównują podane przez siebie definicje i wypracowują ulepszoną wersję wyjaśnienia,
• proces redagowania wspólnej definicji powtarzany jest w stopniowo powiększanych grupach (czteroosobowych, ośmioosobowych itd.),
• uczniowie prezentują wyniki pracy zespołów na forum klasy.

Portfolio
Portfolio, czyli teczka tematyczna, to sposób gromadzenia przez uczniów materiałów tekstowych, graficznych i ikonicznych dotyczących określonego problemu, zagadnienia. Efekty pracy indywidualnej lub zespołowej tą metodą są następnie prezentowane na forum klasy.

Mapa mentalna
Mapa mentalna to metoda porządkowania informacji w kreatywnej, graficznej formie. Uczniowie samodzielnie albo grupowo rysują schemat ilustrujący określone zagadnienie czy proces. Wykorzystują w tym celu symbole, pojęcia, hasła oraz zdjęcia, które łączą liniami i strzałkami.

Metaplan
Metaplan to graficzny, skrócony zapis dyskusji prowadzonej przez uczniów. Ta metoda jest szczególnie przydatna przy analizowaniu zagadnień budzących emocje oraz rozwiązywaniu konfliktów. Metaplan wymaga od uczestników zajęć odpowiedzi na trzy pytania dotyczące wskazanego problemu:
• *Jak jest?*,
• *Jak powinno być?*,
• *Dlaczego nie jest tak, jak być powinno?*.
Następnie zadaniem uczniów jest sformułowanie końcowych wniosków i sugerowanych rozwiązań.

Drzewo decyzyjne
Drzewo decyzyjne to sposób na graficzne zapisanie analizy zagadnienia i podjęcie racjonalnej decyzji indywidualnej lub grupowej. Umożliwia zaprezentowanie proponowanych rozwiązań problemu – potencjalnych decyzji oraz ich konsekwencji (korzyści i niebezpieczeństw). Metoda ułatwia definiowanie celów i wartości, które wpływają na dokonywanie wyborów w różnych sprawach.

Analiza SWOT
Analiza SWOT to metoda pracy odwołująca się do zasad analizy strategicznej. Pozwala ocenić szanse powodzenia różnego rodzaju przedsięwzięć. Może być stosowana do badania problemów związanych z funkcjonowaniem człowieka lub grupy społecznej. Rozważając dany projekt, pomysł albo rozwiązanie, uczniowie koncentrują się na czterech kluczowych kwestiach:
• mocnych stronach projektu,

• słabych stronach projektu,
• szansach wynikających z uwarunkowań zewnętrznych,
• zagrożeniach wynikających z uwarunkowań wewnętrznych.

Praca z materiałem źródłowym
Metoda ta pozwala zanalizować różnorodne przekazy: teksty narracyjne (np. artykuły prasowe) i normatywne (np. akty prawne), źródła ikonograficzne (np. plakaty, rysunki satyryczne, zdjęcia, mapy) oraz źródła statystyczne (tabele, wykresy, kartogramy). W przypadku tekstów (zwłaszcza narracyjnych) i ikonografii prawidłowa analiza źródła wymaga zbudowania listy krytycznych pytań. Oto przykładowe:
• *Kto jest autorem źródła?* (dane personalne, doświadczenie, dorobek zawodowy, pełnione funkcje, miejsce pracy),
• *Gdzie i kiedy powstało źródło, jakie były czas i miejsce publikacji?*,
• *Kto jest odbiorcą przekazu? Do kogo źródło było adresowane?*,
• *Jaki cel przyświecał autorowi źródła?*,
• *Czy materiał zawiera elementy perswazji i manipulacji?*.

Przykładowe pytania do analizy plakatu kampanii społecznej:
• *Na co w pierwszej kolejności zwracasz uwagę, oglądając plakat?*,
• *Jak brzmi główne hasło plakatu? Jak zostało wyeksponowane?*,
• *Jakiego rodzaju wiadomości dostarcza plakat?*,
• *Czy plakat zawiera informacje dotyczące sposobu włączenia się w prezentowaną kampanię społeczną?*,
• *Jaki jest cel przedstawionej kampanii społecznej?*,
• *Jakie środki perswazyjne wykorzystali twórcy plakatu?,*
• *Jakie kolory dominują na plakacie? Jaką rolę odgrywają?*,
• *Kim są osoby przedstawione na plakacie? Co je łączy?*,
• *Jakie cechy ukazanych osób zostały wyeksponowane?*,
• *Jaką rolę odgrywają wizerunki umieszczone na plakacie?*.
Zarówno dobór materiału, jak i forma oraz liczba pytań muszą być dostosowane do możliwości percepcyjnych odbiorców. Interpretacja źródła powinna zostać poprzedzona odpowiedziami uczniów na szereg pytań pomocniczych, ułatwiających zrozumienie przekazu. Należy pamiętać, że uczniom szkoły podstawowej może brakować wielu umiejętności czy wiedzy (znajomości kontekstów, symboli, kodów kulturowych) niezbędnych do pełnej analizy materiału źródłowego. Zdiagnozowanie takich sytuacji i udzielenie wyjaśnień przez nauczyciela jest warunkiem prawidłowego zinterpretowania danego przekazu.

VII. Materiały pomocnicze

Polecana literatura:
• Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2006.
• B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *O prawach dziecka*, Toruń 1994.
• *Jak być patriotą?*, „Znak” 2002, nr 4.
• W. Jakubowski, *Społeczna natura człowieka*, seria: Biblioteka Wiedzy o Polityce, Warszawa 1999.

• Ł. Jureńczyk, *Polska w Sojuszu Północnoatlantyckim: Wojsko Polskie w operacjach reagowania kryzysowego NATO*, Bydgoszcz 2016.
• M. Kallas, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1997.
• *Obywatel w postępowaniu karnym*, red. W. Górowski, https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/obywatel-w-postepowaniu-karnym.
• *Polska w Unii Europejskiej: wyzwania, możliwości, ograniczenia*, red. D. Kowalewska, R. Podgórzańska, Toruń 2013.
• *Poradnik prawny dla dzieci: będę świadkiem w sądzie*, https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/poradnik-prawny-dla-dzieci-bede-swiadkiem-w-sadzie.
• A. Słaboń, *Konflikt społeczny i negocjacje*, Kraków 2008.
• *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, t. I–IV, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2007–2018.
• Ł. Zamęcki, *Społeczne podstawy ładu politycznego*, Warszawa 2011.
• R. Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Warszawa 2013.